

Władysław Szafrński

Dowód z przysięgi stron w procesie kanonicznym

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawno-historyczny 5/3-4, 91-138

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOWÓD Z PRZYSIĘGI STRON W PROCESIE KANONICZNYM

Wstęp

Przysięga w ogólności

1. Pojęcie przysięgi.

- a. Przysięga jest to wezwanie Imienia Bożego na świadectwo prawdy¹. Człowiek świadomy swej słabości w poznawaniu prawdy i w jej wypowiedaniu wzywa Pana Boga, Prawdę Najwyższą i Nieomylną, celem wykazania prawdy, szczególnie w przedmiocie rzeczy spornej. W nauce dzieje się to przy pomocy doświadczenia, rozumu, który z przesłanek mniej lub więcej oczywistych przechodzi do wniosków. Niestety, poszczególne fakty nie mogą nieraz być stwierdzone rozumowo przy użyciu tylko dowodów wewnętrznych. Dlatego właśnie potwierdzają je zwykle świadkowie swymi zeznaniami bezpośrednimi lub choćby tylko pośrednimi.

Jednakże wiarogodność ludzi często zawodzi; właśnie dlatego człowiek ucieka się do świadectwa Bożego, które jest nieomylnie w poznawaniu i mówieniu. Kto składa przysięgę nie wymaga, aby P. Bóg natychmiast potwierdził prawdę znakiem zwłaszcza zewnętrznym. Wymaga jedynie, by Bóg potwierdził prawdę w czasie i w sposób, jaki Sam zechce².

¹ Reiffenstuel A., *Ius canonicum Universum*, Venetiis 1763, II, 24, 1, N. 3. „Iurare est aliquid teste Deo dicere”; Kan. 1316, & 1.

Przysięga jest aktem cnoty religijności, albowiem kto przysięga, ten w rzeczywistości uznaje i wyznaje przymioty Boże, mianowicie wszechwiedzę, prawdomówność i sprawiedliwość. Można przeto słusznie powiedzieć, że człowiek przez przysięgę czci P. Boga. Wezwanie Imienia Bożego może być słowne, gdy ktoś mówi np. „Bóg mi jest świadkiem”, albo może być dokonane znakiem, gdy ktoś np. kładzie rękę na krzyżu lub św. Ewangelii³.

- b. Prawo kanoniczne do ważności przysięgi wymaga stanowczo, aby składający posiadał intencję złożenia przysięgi i aby na zewnątrz wyraził to według odpowiedniej formuły. Natomiast do godziwości przysięgi prawodawca kościelny wymaga, aby składanie jej było zawsze zgodne z prawdą (in veritate), z rozwagą (in iudicio) i z zachowaniem zasad sprawiedliwości (in iustitia)⁴.

Człowiek wzywa P. Boga **in testem veracitatis**, albowiem to jest właśnie celem każdej przysięgi. Veritas nie oznacza tu prawdy obiektywnej, lecz jedynie prawdomówność mówiącego. Prawda ta zakłada stałą wolę mówienia prawdy, naturalnie przez przysięgę orzekającą, albo też stałą wolę wypełnienia przyrzeczonej prawdy, oczywiście przez przysięgę przyrzekającą.

Brak zaś zgodności z prawdą powoduje krzywoprzysięstwo, które jest ciężkim wykroczeniem przeciwko czci Bożej. Składa człowiek przysięgę z rozwagą, **in iudicio**, ilekroć czyni to dla ważnego i słusznego powodu i gdy składa ją

² S. Thomas, *Summa theol.*, II—II, q. 89, a. 1; Lega-Bartocchetti, *Commentarius in Iudicia Ecclesiastica*, Romae 1950, II, 826; Ferraris L., *Bibliotheca canonica, iuridica, moralis, theologica*, Romae 1759, IV, 323, ns.

³ Coronata M. C. A., *Institutiones Iuris Canonici*, Romae 1951, II, n. 900; Wernz-Vidal-Cappello, *Ius Canonicum* Romae 1949, ed. II, VI, n. 523.

⁴ Kan. 1316; Por. Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 1, n. 24; Coronata M. C. A., dz. c., II, n. 901; Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 827.

ze czią Bogu należną. Warunek iudicium wymaga do przysięgi słusznej przyczyny i należnego szacunku w samym akcie.

Wreszcie do godziwości przysięgi konieczne jest składanie jej bez naruszenia zasad sprawiedliwości⁵.

Kodeks Prawa Kanonicznego wymaga, aby przysięga była składana osobiście⁶. Zgodnie bowiem z przepisami kanonicznymi z dobrowolnego potwierdzenia obietnicy przysięgą płynie dla przysięgającego religijny ścisły obowiązek dotrzymania wyrażonego przyrzeczenia⁷. Z powyższych rozważań wynika, że wszyscy, którzy nie uznają P. Boga Osobowego, Stwórcy wszechświata są niezdolni do złożenia przysięgi.

2. Rodzaje przysięgi.

Prawo kanoniczne zna kilka rodzajów przysięg.

a. Naprzód zna prawo kanoniczne przysięgę **orzekającą** (assertorium), w której wzywa się P. Boga na świadka prawdy, na poparcie albo zaprzeczenie teraźniejszego lub przeszłego faktu. Ten ostatni stanowi właściwy przedmiot przysięgi.

Zna też prawo kanoniczne przysięgę **przyrzekającą** (promissorium), w której świadectwem Bożym potwierdza się prawdziwość w twierdzeniu i wierność w przyrzeczeniu⁸.

b. Prawo kanoniczne zna również przysięgę prostą czyli zwykłą (simplex), którą dokonuje się tylko przez wezwanie Imienia Bożego ustnie lub piśmiennie.

Przeciwieństwem przysięgi zwykłej jest przysięga uroczysta, czyli zewnętrzna, którą składa się przez dotknięcie Księgi św. Ewangelii albo Krzyża.

⁵ Tamże. Por. Boschi A., *De iuramento*. II. monitore officiale sardo 48 (1956) 19, ns.

⁶ Kan. 1316.

⁷ Kan. 1317.

⁸ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., IV, n. 524 Roberti F., *De processibus*, Romae 1926, II, n. 380.

- c. Można także mówić w prawie kanonicznym o przysiędze pisemnej, kiedy ktoś stwierdza ją przez podpis i ustnej, a więc złożonej wyłącznie żywym słowem.
- d. Zna wreszcie Kodeks Prawa Kanonicznego przysięgę sądową złożoną wobec Trybunału i pozasądową, złożoną oczywiście poza Sądem⁹.

3. Przysięga jako dowód.

- a. Już w prawie rzymskim przysięga była w użyciu jako środek dowodowy dla rozstrzygnięcia sporów¹⁰.

Kościół natomiast, mając na uwadze słowa Ewangelii św., aby mowa nasza była: „tak, tak”, albo „nie, nie”, w pierwszych wiekach do przysięgi jako dowodu uciekał się raczej niechętnie. Na takie właśnie stanowisko Kościoła wpływało z jednej strony przekonanie o świętości przysięgi, a z drugiej niebezpieczeństwo krzywoprzysięstwa¹¹. Stopniowo jednak, pod wpływem głównie słów św. Pawła ap. zapisanych w liście do Żydów (VI, 16) przysięga wchodzi w życie Kościoła, nawet w charakterze samodzielnego dowodu¹².

- b. Celem dowodów w procesie kanonicznym jest wyświetlenie prawdy w przedmiocie rzeczy spornej. Ciężar dowodzenia, rzecz zrozumiąca spoczywa na człowieku. Otóż, nie ulega najmniejszej wątpliwości, że im mniej jest w człowieku przewrotności, tym więcej jest danych na pewniejsze wykazanie prawdy¹³.

Sędzia zaś dla urobienia sobie pewności moralnej na podstawie dowodów zgromadzonych powinien mieć przed oczyma nie tylko znajomość prawdy, ale nadto powinien być przekonany o szczerzej woli przedstawienia tej prawdy. A właśnie przysięga jest najlepszym środkiem do przeko-

⁹ Coronata M. C. A., dz. c., II, n. 902.

¹⁰ Gaius, L. 2. ff. *De iureur.* „Maximum remedium expediendarum litium in usum venit iurisiurandi religio”.

¹¹ Roberti F., dz. c., II, n. 379.

¹² c. 1—23, C. XXII, q. 1—IV.

¹³ Lega-Bartoccetti, dz. c., II, 826.

nania się o szczerą wolę, ponieważ przez nią wzrasta moc i powaga prostego twierdzenia.

Z tych to właśnie względów przysięgę stosuje się nie tylko jako pomocniczy środek dowodowy, ale także jako samodzielny dowód w kanonicznym procesie. Przysięga jako rodzaj dowodu w kanonicznym procesie jest ustanowiona dla rozstrzygania sporów, względnie dla oceny wielkości odszkodowania, albo wreszcie dla uzupełnienia półpełnych dowodów¹⁴.

Rozdział I.

Przysięga uzupełniająca

A. Dane historyczne.

- a. Instytucja przysięgi uzupełniającej w ustawodawstwie kościelnym nawiązuje do podobnej w prawie rzymskim. Już bowiem Gaius powiedział, że największym środkiem załatwiania sporów było religijne zobowiązanie przysięgania, dzięki któremu rozstrzyga się sprawę, oczywiście na podstawie umowy stron, które spór prowadzą¹⁵. Jednakże pojęcie przysięgi u pogan było niejasne, a nadużycia działa się nawet u żydów w czasach Chrystusowych przy stosowaniu przysięgi.
- b. Do ustawodawstwa kościelnego przysięga uzupełniająca przeszła z prawa rzymskiego i to jako dopełnienie dowodu. Wzywano ją bowiem powagą sędziego, albo też na prośbę strony¹⁶.

¹⁴ c. 2, X, II, 19; Nowal J., *Commentarium Codicis Iuris Canonici*, Romae 1920, I, n. 566; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 524.

¹⁵ Gaius, 31. D. XII. 2. „Solent saepe iudices in dubiis causis exacto iuramento secundum eum iudicare qui iuraverit” (Corpus Iuris Civilis, Berolini 1954, ed. 16).

¹⁶ c. 2, X, II, 19: „Sane, quoniam apud vos consuetum esse didicimus utcum aliquis intentionem suam fundaverit instrumentis aut testibus ei sacramentum nihilominus deferatur: quod si subire noluerit fides

Przysięga uzupełniająca stopniowo w Kościele zyskiwała coraz większą moc. Przy upadku bowiem znajomości prawa sędziowie uciekali się właśnie do przysięgi, aby trudności stosunkowo szybko usunąć. W ustawodawstwie kościelnym przedkodeksowym wszystkie trzy rodzaje przysięgi określone były nazwą przysięgi rozstrzygającej. Ta ostatnia zaś dzieliła się na konieczną i dobrowolną czyli rozstrzygającą, podczas gdy przysięga oceniająca i uzupełniająca była konieczna¹⁷.

Przysięga uzupełniająca w ustawodawstwie kościelnym przedkodeksowym mogła być stosowana w wypadku uzupełnienia jednakowych dowodów po obu stronach, a nawet wtedy, gdy dowody jednej strony były słabsze. Sędzia wydawał wyrok na korzyść strony, jeśli złożyła wskazaną jej przysięgę. W wypadku zaś gdy odmówiła złożenia wskazanej jej przysięgi, wówczas rzecz sporną traciła. Przysięga uzupełniająca mogła wszakże być i odwołana, gdy mianowicie zebrane zostały nowe dowody, zgoła przeciwne¹⁸.

B. Dane kanoniczne.

1. Pojęcie przysięgi uzupełniającej.

Kodeks Prawa Kanonicznego w sprawie przysięgi uzupełniającej postanawia naprzód co następuje:

probationibus non habetur. Nos (cum tunc demum ad huiusmodi sit suffragium recurrendum cum aliae legitimae probationes deesse noscuntur) talem consuetudinem reprobamus”.

¹⁷ c. 3, C. XII, q. 1. „In bonae fidei contractibus..... inopia probationum per iudicem iureiurando..... res decidi oportet”.

Por. Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 131, 165—167.

Devoti J., *Institutionum Canoniarum Libri IV*, Gandae 1852, ed. 5, II, 109; Lega M., *Praelectiones in textum iuris canonici. De iudiciis ecclesiasticis...* Romae 1901, n. 293 i ns. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 527.

¹⁸ c. 2. X. II, 19: „Cum tunc demum ad huiusmodi (iuramenti) sit suffragium recurrendum, cum aliae legitimae probationes deesse noscuntur”; Por. c. 36, X. II, 24; Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 171—172; Devoti J., dz. c., II, 109; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 527.

jeżeli strona ma jedynie dowód półpełny, np. jednego świadka, a nie ma innych środków dowodowych, wówczas sędzia może pozwolić, a nawet nakazać, aby ta właśnie strona wzmocniła swój dowód przysięgą uzupełniającą¹⁹.

Przepis kanonu 1829 Kodeksu Prawa Kanonicznego wskazuje właśnie na te elementy, które składają się na treść pojęcia przysięgi uzupełniającej.

a. Pierwszym warunkiem dla wskazania tej właśnie przysięgi jest dowód półpełny. Kodeks Prawa Kanonicznego idzie tu za prawem dekretalów, które odrzucało zawsze wskazywanie przysięgi uzupełniającej stronie dysponującej dokumentami, albo świadkami, względnie innymi prawnymi dowodami pełnymi. W myśl prawa dekretalów wyłącznie brak pełnych prawnych dowodów usprawiedliwia wskazanie przysięgi uzupełniającej, bez której mogła by ucierpieć sprawiedliwość²⁰.

Za tym stanowiskiem opowiadają się także Reguły Roty Rzymskiej, które ex officio zagadnienie przysięgi jako dowodu obszernie omawiają²¹. Nie można zatem wskazać przysięgi uzupełniającej, gdy przedłożono dowód pełny, oczywiście w rozumieniu prawa kanonicznego. Taki pełny dowód stanowią np. zaprzysiężone wiarogodne zeznania dwóch świadków, albo dokument urzędowy, lub sądowe przyznanie, fakt notoryczny a nawet silniejsze domniemanie²². Nie można również posłużyć się przysięgą uzupełniająca, gdy przytoczono szereg dowodów, które razem wzięte stanowią pełny dowód. Uwzględnić tu trzeba także zarzuty i repliki strony przeciwnej. Należy wyłączyć zu-

¹⁹ Kan. 1829. Por. AAS 2 (1910) 830; „Iuramentum dicitur suppletorium, si deferatur ad complendas probationes”; Vermeersch-Creusen, *Epitome Iuris Canonici*, Romae 1928, ed. 3, III, n. 207.

²⁰ c. 2. X. II, 19; Wernz-Vidal Cappello, dz. c., VI, n. 528.

Blat A., *Commentarium textus Codicis Iuris Canonici*, Romae 1927 IV, 348.

²¹ AAS 2 (1910) 830—831.

²² Nowal J., *Commentarium Codicis Iuris Canonici*, Romae 1920, I, n. 567; Blat A., dz. c., IV, n. 348; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 528.

pełnie wskazanie przysięgi uzupełniającej tam, gdzie brak jest w ogóle dowodów, nawet półpełnych. Trzeba bowiem pamiętać, iż przysięga uzupełniająca nie zastępuje dowodów, ona jedynie przychodzi z pomocą tam, gdzie półpełne dowody nie mogą dostarczyć sędziemu pewności moralnej²³.

Dowodzenie przez przysięgę jest dowodem uprzywilejowanym, albowiem przy braku innych dowodów stanowi ono dowód we własnej sprawie przeciwko ogólnym regułom. Przysięga może bowiem służyć jako uzupełnienie innego dowodu w kierunku dodatnim względnie ujemnym. Jeżeli strona dostarczyła więcej niż połowę dowodu (*probatio plus quam semiplena*), wówczas reszty można dopełnić właśnie przez przysięgę uzupełniającą²⁴. Dowód zaś więcej niż półpełny zachodzi np. i wtedy, gdy jest nawet dwóch świadków, ale jeden z nich z całą pewnością nie jest wiarogodny.

W prawie przedkodeksowym dowód z jednego świadka wiarogodnego „*omni exceptione maiorem*” mógł być w zasadzie uzupełniony przez złożenie przysięgi, ale przy braku innych pomocniczych dowodów przewidzianych przez prawo. Jednakże nie można było tego uczynić, jeżeli ów świadek jedyny „*non est maior omni exceptione*”, gdy np. świadkiem był bliski krewny, albo wróg, lub człowiek zniesławiony względnie podejrzany. Z takiego bowiem połączenia dowodu z jednego świadka i z przysięgi nie powstaje „*plena probatio*”²⁵. Przysięga uzupełniająca nie może mieć zastosowania, jeżeli istnieje możliwość przedłożenia innych środków dowodowych, przewidzianych przez prawo kanoniczne. Nadmienić tu jeszcze trzeba, że nie można wskazać przysięgi uzupełniającej w wypadku dowodu półpełnego, jeżeli przeciwko temu ostatniemu pozwany zgłosił dowód choćby nawet tylko z domniemania. Wówczas bowiem sam półpełny dowód doznał wielkiego osłabienia i właśnie dla-

²³ Wernz-Vidal Cappello, dz. c., VI, n. 529.

²⁴ Reiffenstuel; A., dz. c., II, 24, 172.

²⁵ Tamże, n. 177, 1888. Por. Bouix D., *De iudiciis ecclesiasticis*, Parisiis 1866, passim; Bernardi Papiensis, *Summa Decretalium*, Ratis bonae 1861, lib. V, tit. 29; Devoti J., dz. c., II, 109.

tego nie może być uzupełniony przez przysięgę.

Z drugiej znów strony, jeżeli zachodzi tylko lekkie domniemanie, które według sędziego nie stanowi dowodu półpełnego, także nie można wskazać powodowi przysięgi dla uzupełnienia dowodów. Przysięga bowiem ma uzupełniać tylko dowód półpełny²⁶.

- b. Przysięgę uzupełniającą wskazuje sędzia nie tylko z urzędu, lecz także może ją dopuścić, ilekroć sama strona ją zgłasza, właśnie dla uzupełnienia swych półpełnych dowodów. Te ostatnie bowiem muszą otrzymać przez przysięgę uzupełniającą moc, jakiej same ze siebie nie posiadają.

Wiadomo z przepisów prawa kanonicznego, że przede wszystkim strony, a następnie promotor sprawiedliwości i obrońca węzła mają obowiązek dowodzić przytoczonych faktów przed sądem. Z tego wynika, że strony mają prawo proszenia o wskazanie przysięgi, jako dowodu w kanonicznym procesie. Niezależnie od tego, sam sędzia może również nakłonić strony do złożenia przysięgi uzupełniającej. Jeżeli zaś sędzia nie działa z urzędu, wówczas przysięgę uzupełniającą wskazuje się na wniosek jednej ze stron. Wszakże decyzja czy można wskazać tę przysięgę należy do sędziego, którego strona prosi o interwencję²⁷.

2. Przepisy dotyczące wskazania przysięgi uzupełniającej.

Przepisy, które normują zastosowanie przysięgi uzupełniającej omawia Kodeks Prawa Kanonicznego w kan. 1830.

- a. Kanon 1830, § 1, gdy chodzi o zastosowanie przysięgi uzupełniającej postanawia co następuje: przysięga uzupełniająca ma zastosowanie szczególnie wtedy, gdy chodzi o stwierdzenie stanu wolnego albo religijnego danej osoby.

Można przeto uciec się do przysięgi uzupełniającej dla stwierdzenia czy dana osoba jest ochrzczona, czy złożyła

²⁶ Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 174, 178; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 529; Biat A., dz. c., IV, n. 348, 349.

²⁷ Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 832; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 530; Roberti F., dz. c., II, 382.

profesję zakonną, czy otrzymała święcenia, lub czy zawarła związek małżeński względnie czy jest spokrewniona. Można także stosować przysięgę uzupełniającą w sprawach małżeńskich dla dopełnienia poszlak, gdy chodzi o nie dopełnienie małżeństwa po ważnym jego zawarciu ²⁸.

Nie może zatem sędzia odmówić przysięgi uzupełniającej w sprawach, które dotyczą cywilnego albo religijnego stanu osoby. Fakty bowiem, które mają być przedmiotem przysięgi uzupełniającej są najlepiej znane tej osobie, której właśnie wskazano przysięgę. W konkretnym wypadku sędzia decyduje po rozważeniu całokształtu sprawy czy mianowicie sprawa jest mniejszego znaczenia, czy też można tu zastosować przysięgę uzupełniającą ²⁹.

- b. Na temat niedopuszczalności przysięgi uzupełniającej Kodeks Prawa Kanonicznego mówi co następuje:

przysięga uzupełniająca jest niedopuszczalna w sprawach kryminalnych, w sprawach spornych, w których chodzi o prawo wielkiej wagi, o rzecz wielkiej wartości, względnie o fakt wielkiego znaczenia, np. o uznanie nieważności małżeństwa;

wreszcie przysięga uzupełniająca jest niedopuszczalna, ilekroć prawo albo rzecz nie należy do osoby, a czynność nie została spełniona przez osobę, która właśnie ma złożyć przysięgę uzupełniającą ³⁰.

Jak widać z brzmienia kanonu 1830, § 2, zastosowanie przysięgi uzupełniającej może nastąpić wyłącznie pod ściśle określonymi warunkami.

1. Przede wszystkim niedopuszczalne jest stosowanie przysięgi uzupełniającej z uwagi na naturę sprawy *in causis criminalibus*. Przysięga bowiem wskazana oskarżonemu zmusiła by

²⁸ Lega-Bartocetti, dz. c., II, 831; *Instructio S. C. de Sacramentis* 29 iunii 1941. AAS 33 (1941) 297.

²⁹ Devoti J., dz. c., II, 109; Prümmer D. M., *Manuale Iuris Ecclesiastici*, Friburgi Brisgoviae 1920, ed. 2, 568; Lega-Bartocetti, dz. c., II, 831; Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1361; Roberti F., dz. c., II, n. 381.

³⁰ Kan. 1830, & 2.

jego samego do ujawnienia własnego przestępstwa, a tym samym do potępienia własnej osoby. Właśnie ten przymus moralny włożył by na oskarżonego wykonanie obowiązku ponad siły ludzkie, zatem otwierał by drogę i do krzywoprzysięstwa³¹.

Z takim stanowiskiem Kodeksu Prawa Kanonicznego zgodza się w sprawie wyłączenia przysięgi uzupełniającej przepis kanonu 1743, w myśl którego oskarżony nie jest obowiązany do udzielania odpowiedzi na pytania sędziego w sprawie swego przestępstwa. „Nemo tenetur prodere seipsum”³². Można się bowiem słusznie obawiać, iż lęk przed karą zmusił by oskarżonego do podeptania prawdy na rzecz swej „niewinności”³³. Niedopuszczalność przysięgi uzupełniającej w sprawach kryminalnych głosiły wyraźnie Dekretały, dekretaliści i inni kanoniści przedkodeksowi³⁴.

Wszyscy oni stali na stanowisku, że sprawy kryminalne trzeba uważać za trudne, zawiłe, wymagające dochodzenia i ścisłych dowodów, za sprawy wielkiej wagi i doniosłego znaczenia. W tych bowiem sprawach, na skutek ludzkiej chciwości zachodzi większe niebezpieczeństwo krzywoprzysięstwa.

W ustawodawstwie kościelnym przedkodeksowym w sprawach kryminalnych pewnym rodzajem przysięgi uzupełniającej była przysięga oczyszczająca (iuramentum purgatorium), wprowadzona pod wpływem prawa germańskiego. Jeżeli np. powód nie wykazał pozwanemu, że jest on rzeczywiście dłużnikiem, wówczas ten ostatni „iuramento solius personae

³¹ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 529; Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1361; Roberti F., dz. c., II, n. 381.

³² Lega-Bartocetti, dz. c., II, 330.

³³ Tamże. Por. Nowal J., dz. c., I, n. 568; Blat A., dz. c., IV, c. 6. 7. 12. 13. 19, C. II. q. 5; c. 1, C. XV, q. 5; c. 3. D. 61;

³⁴ Durandus G., *Speculum iuris*, Basileae 1574; Gonzalles Telles, *Commentaria perpetua in singulos textus quinque librorum Decretalium*, Lugduni 1715; Schmalzgruber F., *Ius ecclesiasticum universum*, Ingolstadii 1719; Tancredus, *Ordo iudicarius*, Gottinae 1842; Bernardi P., *Summa Decretalium*, Ratisbonae 1861, lib. V, tit. 29; Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 186, 200.

suae se expurgabit”³⁵. Mając przeto na uwadze przepisy prawa dekretalów i dekretalistów, Kodeks wyraźnie zabrania stosowania przysięgi uzupełniającej w sprawach kryminalnych. Zatem zbadanie natury spraw sądowych musi być przedmiotem szczególniejszej troski sędziego przed podjęciem decyzji, co do zastosowania przysięgi uzupełniającej. Biorąc bowiem pod uwagę ułomność ludzką, należy stwierdzić, że w rzeczach wielkiej wagi ludzie z pewnością o wiele bardziej byłiby skłonni do krzywoprzysięstwa. Przysięga złożona w takich okolicznościach nie miała by więc charakteru czegoś, co ma służyć do wyrobienia pełnego dowodu³⁶.

2. Nie można stosować przysięgi uzupełniającej w sprawach spornych, w których chodzi o prawo doniosłej wagi, o rzecz wielkiej wartości, względnie o fakt doniosłego znaczenia. Przysięgi uzupełniającej zatem nie można wskazać w sprawach sądowych o uznanie nieważności małżeństwa, albowiem te właśnie sprawy należą do spraw wielkiej wagi, z uwagi na sakramentalny i nierozzerwalny węzeł z prawa Bożego³⁷. Gdzie bowiem chodzi o sprawy wielkie, doniosłe i trudne, tam w grę muszą wchodzić dowody jasne i całkiem pewne³⁸.

3. Także niedopuszczalną jest przysięga uzupełniająca, ilekroć prawo albo rzecz nie należą do osoby, ilekroć czynność nie została dokonana przez osobę, która ma złożyć przysięgę. Powstaje tu pytanie, czy mianowicie wystarczy do zastosowania przysięgi uzupełniającej sama znajomość prawa, faktu lub rzeczy? czy można zastosować przysięgę uzupełniająca, gdy rzecz albo prawo należą do osoby, która ma złożyć tę przysięgę?

³⁵ c. 6. 7. 12. 13. 19, C. II, q. 5; c. 1. C. XV, q. 5.

Devoti J., dz. c., II, 110; Bouix D., *De iudiciis ecclesiasticis Parisiis* 1866; Lombardi C., *Iuris canonici institutiones*, Romae 1901, passim; Grabowski I., *Ekscepcje w procesie kanonicznym*, Lwów 1917, 24.

³⁶ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 529; Raus P. J. B., *Institutiones Canonicae*, Parisiis 1924, 414, 415.

³⁷ Kan. 1830, & 2.

³⁸ Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 201.

Otóż wydaje się, że znaczenie słów zawartych w kan. 1830, § 2 dopuszcza tłumaczenie rozszerzające. Na takie bowiem tłumaczenie naprowadza nas kan. 1835, który mówi że przysięga rozstrzygająca może być wskazana na okoliczność samej tylko wiadomości o fakcie lub czynności dokonanej osobiście przez składającego przysięgę³⁹.

Prawodawca kościelny roztropnemu uznaniu sędziego pozostawia wydanie orzeczenia czy i kiedy mianowicie zachodzą okoliczności, w których przysięga uzupełniająca jest dopuszczalna, a także czy sama znajomość rzeczy lub prawa wystarczy do wskazania przysięgi uzupełniającej.

- c. Przysięga uzupełniająca per se może być wskazana powodowi, albo pozwanemu. Jeśli jest wskazana pozwanemu, wówczas nazywa się oczyszczającą. Nadmienić tu trzeba, że przysięga złożona przez pozwanego nie może dopełnić dowodu strony powodowej.

Zwyczajnie przysięgę uzupełniająca wskazuje się tej stronie, która ma pełniejszy dowód⁴⁰. Jej celem bowiem jest uzupełnienie materiału dowodowego, jaki przedkłada strona powodowa do swobodnej oceny sędziego. Przede wszystkim sędzia powinien wskazać przysięgę stronie powodowej, ponieważ ona jest obowiązana umotywić i udowodnić środkami przewidzianymi przez proces kanoniczny swe pretensje; w wypadku bowiem nie udowodnienia strona pozwana jest wolna⁴¹.

Jeżeli strona powodowa przedkłada wiele dowodów, ale ich siła i moc, zgodnie z wymogami procesu kanonicznego nie są w stanie przekonać sędziego o słuszności sprawy, wówczas należy powodowi polecić przysięgę uzupełniająca. Przysięga wskazana powodowi jest w ścisłym znaczeniu uzupełniająca,

³⁹ Lega-Bartocetti, dz. c., 831. *Regulae R. Rotae*, & 156.

⁴⁰ AAS 2 (1910) 830. „Regulariter deferendum est ei cui favent potiores probationes”; Por. Kan. 1830, &4.

⁴¹ c. 36. X. II. 24. „Sane si actor in probatione defecerit, reus debet, etsi nihil praestiterit obtinere; praesumptione ... vero faciente pro illo, reo deferri potest ad ostendendam suam innocentiam iuramentum nisi iudex inspectis personarum et causae circumstantiis, illud actori videat deferendum”; Por. Lega-Bartocetti, dz. c., II, 833.

ponieważ do dowodu, który jest z siebie nie wystarczający dodaje domniemanie oparte właśnie na samym fakcie złożenia przysięgi ⁴².

Wszakże sędzia powinien wskazać przysięgę uzupełniającą także stronie pozwanej, ilekroć udawadnia on swój zarzut bardziej przekonywująco, aniżeli powód swe pretensje zawarte w skardze. Owszem, wydaje się, że sędzia powinien mieć przed oczyma przede wszystkim pozwanego, który zgłaszcza silne zarzuty, ponieważ jego sytuacja prawno-sądowa wymaga zawsze większej przychylności ⁴³.

Przysięga uzupełniająca wskazana pozwanemu jako oczyszczająca jest w tych okolicznościach uzupełniająca jedynie w szerokim znaczeniu, albowiem przez nią pozwany wcale nie dopełnia dowodów powoda; owszem, wprost przeciwnie nawet wyraźnie je osłabia. Zarzut bowiem pozwanego udowodniony, choćby tylko połowicznie, a wsparty przysięgą uzupełniającą osłabia silnie skargę powoda, a tym samym uchyla wyrok, skazujący pozwanego ⁴⁴.

Natomiast nic nie pomoże wskazanie przysięgi pozwanemu, jeżeli powód przedłoży pełne dowody, nawet przy wsparciu przysięgą uzupełniającą. Zauważyć tu również trzeba, że mogą zajść takie wypadki, w których i pozwanemu przysługuje przysięga uzupełniająca w ścisłym tego słowa znaczeniu. Chodzi mianowicie o wypadki, w których prawo sporne zależy od podwójnego faktu. Jeden fakt naprowadza strona powodowa dla odzyskania prawa, natomiast drugi fakt przedkłada pozwany, który, rzecz zrozumiała zaprzecza prawu powoda. Jeżeli np. powód udawadnia bez najmniejszych zastrzeżeń, że pozwany jest jego dłużnikiem, natomiast pozwany przyznaje

⁴² Lega-Bartocetti, dz. c., II, 833; Por. Wernz-Vidal-Cappello dz. c., VI, n. 531; Reberti F., dz. c., II, n. 381; Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1361; Vermeersch-Creusen, dz. c., III, 207, 208.

⁴³ Tamże. Por. Prümmer D. M., dz. c., 568.

⁴⁴ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 531; Lega-Bartocetti, dz. c., II, 833; Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1361; Reberti F., dz. c., II, n. 381.

dług, ale jednocześnie dowodem półpełnym wykazuje, że dług zwrócił.

W takich właśnie sytuacjach kanoniczne prawo procesowe przyznaje przysięgę uzupełniającą pozwanemu ⁴⁵.

d. Jeżeli szanse obu stron są w procesie kanonicznym jednakowe, a więc, jeśli jednakowe dowody przedstawiły strony, powód na poparcie swej skargi, a pozwany na poparcie swego zarzutu, wówczas sędzia idąc po myśli prawa dekretaków powinien wskazać przysięgę uzupełniającą pozwanemu ⁴⁶.

Nie jest to jednak nakaz bezwzględny, ponieważ specjalne okoliczności sprawy albo osób każą nieraz właśnie powodowi złożyć przysięgę uzupełniającą. Wszystko zależy tu od swobodnego uznania sędziego, który w swych decyzjach musi się opierać na aktach sprawy. A te ostatnie mogą nieraz dostarczyć sędziemu danych, które więcej przemawiają za powodem, aniżeli za pozwanym, mniej wiarogodnym, jak to jest np. w kanonie 1903 ⁴⁷.

Każda przysięga uzupełniająca zawiera w sobie dwa zasadnicze elementy, jeden czysto uzupełniający wskazany powodowi, natomiast drugi oczyszczający, który w pewnych okolicznościach przysługuje tylko pozwanemu dla obalenia nawet półpełnych dowodów zgłoszonych przez powoda ⁴⁸.

e. Zanim jednak sędzia zadecyduje, której ze stron wskazać przysięgę uzupełniającą powinien wpierv dobrze rozważyć przymioty osób czyli stron, które biorą udział w procesie. Wskazać bowiem można przysięgę uzupełniającą tylko osobie zacnej, wiarogodnej, jako że przysięga taka jest uzupełnieniem dowodów głównie ze świadków. Nie wolno dlatego wskazywać tej przysięgi infamisowi praw-

⁴⁵ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 531, przyp. 26.

⁴⁶ c. 36, X. II. 24; Reiffensuel A., dz. c., II, 24, 193. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 531.

⁴⁷ Lega-Bartocetti, dz. c., II, 833.

⁴⁸ Lega-Bartocetti, dz. c., II, 834; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 531; Ritter E., *Prawo kościelne katolickie*, Lwów 1913, wyd. 4, II, 61, 62.

nemu lub faktycznemu, albo konkubinariuszowi. Stosowanie bowiem przysięgi uzupełniającej jest samo przez się pełne niebezpieczeństw. Właśnie z tego względu prawo kanoniczne domaga się od stron uczciwości, a rzeczą sędziego jest wybranie tej strony, która rokuje mniejsze niebezpieczeństwo krzywoprzysięstwa ⁴⁹.

Następnie prawo kanoniczne domaga się, aby osoba, która ma składać przysięgę uzupełniającą znała rzecz z własnej obserwacji, czego zresztą żąda zwykła uczciwość prawna.

f. Sędzia ma także dobrze rozważyć okoliczności sprawy. Aczkolwiek prawo dekretów o okolicznościach nic szczególnego nie postanawiało, to jednak komentatorzy wysuwali szereg prawideł czy może raczej wskazówek, które miały sędziemu dopomóc w podjęciu decyzji, jak najbardziej słusznej ⁵⁰.

Oto np. jeden z wybitnych dekretalistów podaje następujące reguły:

1. Jeśli powód posiada za sobą tylko domniemanie faktu, wówczas nie należy mu wskazywać przysięgi; w takich okolicznościach sędzia powinien raczej pozwanemu wskazać przysięgę oczyszczającą.

2. Jeśli zaś powód przedłożył dowód półpełny natomiast pozwany poprzestał wyłącznie na samym zaprzeczeniu, wówczas powinno się przysięgę uzupełniającą wskazać tylko powodowi.

3. Jeśli strony przedkładają dowody półpełne, wówczas przysięgę uzupełniającą wskazuje się raczej pozwanemu, chyba, że godność, uczciwość, prawdomówność i szczerłość powoda budzą w sumieniu sędziego większą pewność moralną na pełniejsze wyświeślenie prawdy.

⁴⁹ c. 36, X. II. 24. „Nisi iudex inspectis personarum et causae circumstantiis, illud actori videat deferendum”; Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 180, 198. „In praeligendo, cui parti iudex deferat iuramentum, quatuor sunt consideranda.. conditio personae, natura causarum, quantitas rerum et qualitas factorum”; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 531.

⁵⁰ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 531; Blat A., dz. c., IV, n. 348, 349.

4. W wypadku zaś, gdy obie strony przedłożyły pełne dowody, ze sobą nie sprzeczne, wówczas prawo przemawia za stroną pozwaną, a sama przysięga uzupełniająca jest zupełnie zbędna. Natomiast jeżeli pełne dowody były ze sobą sprzeczne, wtedy przysięgę uzupełniająca można, zdaniem komentatorów prawa dekretów wskazać tej stronie, za którą przemawia większe prawdopodobieństwo ujawnienia prawdy.

Wreszcie, gdyby to prawdopodobieństwo ujawnienia prawdy było po obu stronach jednakowe, wówczas należy przysięgę uzupełniająca wskazać pozwanemu, względnie temu, którego sprawa według przekonania sędziego wydaje się być pomyślniejsza⁵¹.

Inny zaś komentator prawa dekretów dla wskazania przysięgi uzupełniającej powodowi wymagał spełnienia aż 10 warunków⁵².

Także Reguły Roty Rzymskiej, które opierają się niewątpliwie na Dekretalach w paragrafie 157 zawierają w tej sprawie następujące wytyczne: mianowicie przysięgę uzupełniająca zwyczajnie należy wskazywać tej stronie, która przedłożyła mocniejsze dowody; natomiast w wypadku równych dowodów Reguły Roty Rzymskiej każą oddać przysięgę uzupełniająca

⁵¹ Schmalzgruber F., *Ius Ecclesiasticum universum*, Ingolstadii 1719, n. 43, 197; Por. Pirhing E., *Ius Canonicum*, Dilingae 1776, n. 90. Lega M., *De ecclesiasticis*, Romae 1895, I, n. 461.

⁵² Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 203:

- I „Quod causa sit civilis, non criminalis vel spiritualis,
- II Quod causa non sit famosa...
- III Quod summa sit parva,
- IV Quod actor bene sciat rerum veritatem, et per sensum corporum
- V Quod fit legalis et fide dignus,
- VI Quod semiplene probaverit intentionem suam,
- VII Quod illa semiplena probatio non sit elisa per aliquam praesumptionem vel suspensionem contrariam,
- VIII Quod non sit conclusum in causa,
- IX Quod petatur a parte, nisi iudex ex officio censuerit illud esse deferendum,
- X Quod deferatur causa cognita simulque alia parte praesente vel ad hoc legitime citata”.

pozwanemu⁵³. W świetle powyższych źródeł rozumiały jest przepis kanonu 1830, § 5, zawarty w Kodeksie Prawa Kanonicznego. Zauważyć tu jednak trzeba, że Kodeks nie wymienia pierwszeństwa pozwanego, ilekroć obie strony przedkładają sędziemu jednakowe dowody. Kodeks pozostawia bowiem tę sprawę swobodnemu i roztropnemu uznaniu sędziego.

g. Sędzia decyduje dekretem komu mianowicie należy wskazać przysięgę uzupełniającą. W dekrete tym sędzia podaje krótko racje dla których zdecydował się na taką właśnie, a nie inną decyzję, a więc na wskazanie przysięgi uzupełniającej powodowi lub pozwanemu. W tym dekrete sędzia powinien także podać sposób, w jaki należy złożyć przysięgę, stosownie do przepisów kan. 1840, § 3⁵⁴.

Dekret ów można także zwalczać jako bezprawny, jeśli został wydany z pogwałceniem przepisów, o których mówi kan. 1830. Należy bowiem pamiętać, że wskazanie przysięgi uzupełniającej jest rzeczywiście sprawą wpadkową, którą sędzia załatwia właśnie dekretem. Jest rzeczą zrozumiałą, że zgodnie z przepisami prawa kanonicznego procesowego dekret taki może być przez sędziego wydany dopiero po przesłuchaniu stron i po rozpatrzeniu ich dowodów. Od dekretu sędziego przysługuje też stronie pokrzywdzonej apelacja, stosownie do brzmienia kanonów 1841 i 1880, n. 6⁵⁵.

Zrozumiałe, że sprawa wpadkowa musi być roztrzygnięta, zanim strona, której sędzia uprzednio wskazał przysięgę ją złoży.

Z powyższych rozważań wynika niezbicie, że sędzia powinien być ostrożny w posługiwaniu się przysięgą uzupełniającą jako dowodem pomocniczym. Srodek ten bowiem sam w sobie przedstawia dużo niebezpieczeństw. Właśnie z tych przyczyn, Kodeks Prawa Kanonicznego, jak to widać z kanonu 1829 nie nakłada tego środka dowodowego w sposób wiążący⁵⁶. Sędziemu idą tu z pomocą ogólne zasady kanonicznego prawa proce-

⁵³ c. 36, X. II. 24; Por. AAS 2(1910)830.

⁵⁴ Lega-Bartocetti, dz. c., II, 833, 834.

⁵⁵ Tamże. Por. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 531.

⁵⁶ Tamże.

sowego, które każą np. spór rozstrzygać bez przysięgi, w myśl przepisu: „actore non probante, reus absolvitur”⁵⁷.

Z reguły przysięgę uzupełniającą sędzia powinien wskazać dopiero po zebraniu materiału dowodowego, a więc po zamknięciu przewodu sądowego, nawet wtedy, gdy nalega na wskazanie tej przysięgi strona.

Zrozumiałe, że strona, która prosi o wskazanie przysięgi uzupełniającej powinna dokładnie oznaczyć punkty, na okoliczność których należy złożyć przysięgę. Druga strona rzecz jasna musi być o tej prośbie powiadomiona, by mogła ewentualnie zgłosić ekscepcję⁵⁸.

3. Odmowa i skutek przysięgi uzupełniającej

1. O d m o w a.

- a. Przed Kodeksem Prawa Kanonicznego odmowa złożenia przysięgi uzupełniającej była uważana jako ciche przyznanie się po myśli prawa rzymskiego⁵⁹. Także prawo dekretów nie pozwalało na wskazanie przysięgi uzupełniającej drugiej stronie⁶⁰. Stąd właśnie i Reguły Roty Rzymskiej postanawiały wyraźnie, że przysięgi uzupełniającej nie można drugiemu odkazać⁶¹.
- b. Natomiast Kodeks Prawa Kanonicznego mówi w tej sprawie co następuje: strona, której wskazano przysięgę uzupełniającą w rzeczach, które nie dotyczą jej stanu religijnego lub cywilnego może dla słusznej przyczyny odmówić jej złożenia, albo może odkazać ją stronie przeciwnej.

⁵⁷ Kan. 1748, § 2.

⁵⁸ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 532; Lega-Bartoccetti, dz. c., II, 834; Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1361.

⁵⁹ 38. D. XII. 2. „Manifestae turpitudinis et confessionis est nolle nec iurare nec iusiurandum referre”.

⁶⁰ c. 36. X. II, 24; Devoti J., dz. c., II, 110, 111.

⁶¹ AAS 2 (1910) 830. „Si pars cui defertur iuramentum, hoc dare renuat, alteri referre non valet”....

Do sędziiego również należy ocena, jakie mianowicie znaczenie należy tej odmowie przyznać. W szczególności chodzi mianowicie o to, aby sędzia ocenił, czy tę odmowę uznać za słuszną czy też może traktować ją jako przyznanie się.

Przysięgę, którą jedna strona złożyła, może, rzecz zrozumiała, druga strona zacząć i nawet zaskarżyć jako fałszywą, względnie opartą na fałszywych przesłankach⁶².

Tyle same przepisy Kodeksu.

Z ich brzmienia i treści wynika szereg zasadniczych postulatów, warunków, niezbędnych do odmówienia lub odkazania przysięgi uzupełniającej.

Naprzód należy podkreślić, że co innego jest zwalczanie dekretu jako np. bezprawnego, a co innego jest odmowa przysięgi uzupełniającej. Sprawa bowiem prawności dekretu jest z natury swej logicznie wcześniejsza, jako, że dotyczy faktu, który wprawdzie powinien być rozpatrzony.

Jeżeli strona jest przekonana, że zachodzi słuszną przyczyną do odmowy przysięgi uzupełniającej, wówczas może spokojnie odmówić jej złożenia. Trzeba tu zaznaczyć, że z odmową przysięgi uzupełniającej spotykamy się częściej po stronie powoda, zwłaszcza gdy przedłożył on pełne, jego zdaniem dowody, za którymi przemawia prawo kanoniczne. Stronie bowiem zawsze wolno jest wnieść o zwolnienie od przysięgi uzupełniającej absolutnie albo warunkowo, wolno też przysięgę uzupełniającą odkazać przeciwnikowi⁶³.

b. Kodeks Prawa Kanonicznego odmowę lub odkazanie przysięgi uzupełniającej warunkuje słusznymi przyczynami, które trzeba przedłożyć do decyzji sędziemu. Muszą to być przyczyny poważne i usprawiedliwiające odmowę względnie odkazanie przysięgi uzupełniającej. Sędzia zanim wyrazi swoją zgodę na odmowę lub odkazanie przysięgi stronie przeciwnej, powinien właśnie dobrze rozważyć nie tylko same przyczyny, ale również okoliczności sprawy. Natomiast wszelkie wnioski

⁶² Kan. 1831; Roberti F., dz. c., II, 382.

⁶³ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 532. 533; Lega-Bartocetti, dz. c., II, 835 i ns.; Blat A., dz. c., IV, n. 348, 349.

stron, sędzia rozstrzyga zawsze na sposób sprawy wypadkowej, po myśli kanonu 1840⁶⁴.

Przy rozważaniu zatem przyczyn odmowy względnie wskazywania przysięgi pod kątem szczególnie ich słuszności, sędzia powinien trzymać się ściśle przepisów ustanowionych przez pracodawcę kościelnego właśnie dla przysięgi uzupełniającej. Jedną zaś z najprzedniejszych przyczyn odmowy złożenia przysięgi uzupełniającej jest brak wiadomości na okoliczność faktu, który stanowi przedmiot przysięgi.

Zaznaczyć tu trzeba, że przyczyny prawnej odmowy przysięgi uzupełniającej mogą zachodzić nawet w sprawach, które dotyczą religijnego lub cywilnego stanu osób, albo, jeżeli np. okoliczność faktu uszła zupełnie z pamięci, szczególnie te dane, które miały być treścią przysięgi. Osoba, której wskazano przysięgę uzupełniającą mogła także danego faktu nie zauważyć⁶⁵.

Dekret, którym sędzia zarządził przysięgę uzupełniającą może być zawsze przezeń odwołany, poprawiony albo nawet zmieniony, stosownie do przepisów zawartych w kan. 1841. Sędzia odwołuje przysięgę, jeśli np. widzi, że nie mógł jej wskazać, albo, jeżeli przed złożeniem przysięgi ujawniono nowe dowody, które czynią przysięgę uzupełniającą niekonieczną, a nawet niepożyteczną.

Także same strony mogą przysięgę uzupełniającą obalić przy pomocy innych dowodów, choćby nawet wniesione one były po zamknięciu przewodu sądowego⁶⁶.

Przysięgę uzupełniającą, którą jedna strona złożyła, druga może zwalczać jako fałszywą. Jakikolwiek bowiem dowód przedłożony przez jedną stronę może być zwalczany przez drugą w tej samej instancji albo w apelacyjnej⁶⁷.

Jeżeli sędzia wyrazi swoją zgodę na odkazanie przysięgi, oczywiście na wniosek strony, można wówczas mówić o przysiędze koniecznej, jako, że sędzia po rozważeniu przedłożonych

⁶⁴ Tamże. Por. Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1361, 1362. Roberti F., dz. c., II, n. 382.

⁶⁵ Lega-Bartocetti, dz. c., II, 837; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 533.

⁶⁶ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 533.

⁶⁷ Kan. 1831, & 3; RR. Rotae & 154.

racji przez jedną stronę poleca drugiej czy nawet tej samej złożenie przysięgi, według formy przez niego przepisanej⁶⁸. Należy tu podkreślić, że przepisy Prawa Kanonicznego w przedmiocie odkazania przysięgi stronie przeciwnej były nieznane Dekretom, a nawet Regułom Roty Rzymskiej⁶⁹.

2. Skutek

Zasadniczym skutkiem przysięgi uzupełniającej jest dopełnienie dowodów, które z siebie są niewystarczające do wykazania słuszności postawionej tezy, która staje się przedmiotem sporu. Przysięga uzupełnia w sposób szczególny, albowiem sama ze siebie nie sprawia ona, że dowód staje się pełny. Nie posiada też przysięga uzupełniająca koniecznego związku z innymi dowodami. Jest ona bowiem tylko zaprzysiężonym stwierdzeniem, które strona składa na swoją korzyść⁷⁰.

Według Kodeksu Prawa Kanonicznego uzupełniająca przysięga uzupełnia inne dowody jedynie w tym znaczeniu, że zmierza ona do pełnego przekonania sędziego, choć sam fakt złożenia przysięgi uzupełniającej nie jest tu wystarczający. Decydujący bowiem wpływ na ukształtowanie się przekonania sędziego ma zawsze pełny dowód, wraz ze wszystkimi okolicznościami, jakie niesie z sobą zgromadzony materiał dowodowy.

Rozdział 2.

Przysięga oceniająca

A. Dane historyczne

1. Przysięga oceniająca, gdy chodzi o źródła i pochodzenie sięga swymi korzeniami do prawa rzymskiego, które wskazy-

⁶⁸ Lega-Bartoccetti, dz. c., II, 837; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 533; Błat A., dz. c., IV, n. 349.

⁶⁹ c. 36, X. II. 24; AAS 2 (1910) 829—831.

⁷⁰ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 534; Lega-Bartoccetti, dz. c., II, 837 i ns.

wało ją powodowi, ilekroć dochodził on swej rzeczy. Chodziło wówczas o ocenę w pieniądzech przedmiotu spornego na wypadek podstępu lub uporu strony przeciwnej. W dalszym następstwie chodziło o ukaranie podstępu, uporu i o naprawienie poniesionej szkody, według zasad sprawiedliwości.

Zatem w wypadku braku przedmiotu spornego, ilekroć zwłaszcza jego utrata była zawiniona, prawo rzymskie wskazywało powodowi przysięgę, właśnie dla oceny rzeczy spornej. Właściciel zatem oceniał rzecz sporną, do której rościł sobie pretensję na drodze sądowej⁷¹.

Można tedy powiedzieć, że przysięga oceniająca w prawie rzymskim miała charakter karny.

Bliską przysiędze oceniającej była w prawie rzymskim przysięga zenoniańska⁷². Jeżeli mianowicie sędzia przekona się o straconej rzeczy na podstawie przysięgi okradzonego niezależnie od zeznań świadków, wówczas mógł ukarać winnego wysokością odszkodowania, które sam postanawia w oparciu o przymioty osoby pokrzydzonej⁷³.

2. Ustawodawstwo kościelne przedkodeksowe aż do Dekretalów nie wytworzyło zasadniczo swoich przepisów o przysiędze oceniającej. Właściwie dopiero w prawie dekretalów znajdujemy pierwsze ślady przysięgi oceniającej, chociaż z podwójnego cytatu, jaki zawierają Dekretały także nie można wyprowadzić stałej i określonej normy⁷⁴.

Pierwsza bowiem księga zbiorów Grzegorza IX właściwie sankcjonuje i kanonizuje przepisy prawa rzymskiego w przed-

⁷¹ D. de in litem iurando 12, 3. „iudex potest praefinire certam summam usque ad quam iuretur.... iudex aestimare sine relatione iurisiurandi non potest ram juae non extat”; Cod. V, 53 (C. I. C., Berolini 1959, ed. 18).

⁷² L. 9 Cod. unde vi VIII, 4. „Si quando vis iudicio fuerit patefacta, dein super rebus abreptis vel invasis vel damno tempore impetus quaestio proponatur... sacramento aestimationem rerum quas perdidit manifestet nec ei liceat taxationem ab iudice factam iurare”...

⁷³ Devoti J., dz. c., II, 111; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 540; Roberti F., dz. c., II, n. 385.

⁷⁴ c. 7, X. I, 40; Roberti F., dz. c., II, n. 385; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 536.

miocie przysięgi oceniającej. I dlatego prawo dekretałów nakazuje sędziemu wykonać wyrok na podstawie przysięgi oceniającej, ilekroć chodzi o zwrot dóbr na rzecz poszkodowanego, oczywiście przy braku innych dowodów. Dekretały Grzegorza IX polecają przy tym sędziemu, aby brał pod uwagę przymioty osób, którym zaleca przysięgę oceniającą. Podstawą wyroku stawała się w takich okolicznościach jedynie przysięga obrabowanego; nie potrzeba też było uciekać się do innych dowodów⁷⁵.

3. Komentatorzy Dekretałów uciekali się przeważnie do prawa rzymskiego, stosownie do ogólnej zasady przyjętej w ustawodawstwie kościelnym, która głosiła: gdzie jest brak przepisów prawa kościelnego, tam należy się trzymać wskazań prawa rzymskiego⁷⁶.

Dekretaliści dopuszczali potrójną przysięgę oceniającą, a mianowicie: „iuramentum in litem de veritate,
iuramentum in litem ab affectione
iuramentum in litem de interesse”⁷⁷.

Przy pierwszej ocena wielkości szkody następowała według wartości obiektywnej czyli takiej, jaka obowiązywała aktualnie w obrotach handlowych między ludźmi. Natomiast przy drugiej ocena następowała na podstawie subiektywnej właści-

⁷⁵ c. 7, X. I. 40. „Super eo quod adversarius vester conquerebatur a vobis per violentiam spoliatum, arbitramini contra vos fuisse iniuste processum, cum non nisi proprio iuramento probaverit singula quae amisit.

Verum postquam de violentia per testes et de amissis rebus per ipsius constitit sacramentum potuit iudex taxatione ab ipso facta pro personarum ac negotii qualitate, vos in aestimationem rerum amissarum iuramento adversarii declarata, rationabiliter condemnare”.

Por. c. 32, X. II. 24. „Ne igitur ex huiusmodi iuramenti defectu iustitia (occultata veritate) succumbat: Mandamus, quatenus partes ad praestandum huiusmodi iuramentum per censuram ecclesiasticam appllatione remota cogatis”.

⁷⁶ Reiffenstuel A., *Ius Canonicum Universum*, Venetiis 1763, II, 24, 17, 18, 20; Philips G., *Kirehenrecht*. Regensburg 1864, paasim. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 535.

⁷⁷ Tamże. Por. Roberti F., dz. c., II, n. 386.

ciela, a więc według osobistych upodobań strony poszkodowanej. Sędzia mógł pozwolić poszkodowanemu na wyższe oszacowanie np. książki, która, choć na rynku księgarskim miała wartość ustaloną, to jednak z uwagi na zapiski w niej poczynione przedstawiała dla właściciela o wiele większą wartość.

Wreszcie przysięgę „in litem interesse” zlecał sędzia poszkodowanemu, ilekroć strona pozwana z racji podstępu i złej woli była uporna w zwrocie rzeczy zabranej⁷⁸.

W tym ostatnim wypadku większe oszacowanie miało charakter karny.

4. Instytucja przysięgi oceniającej swe szerokie omówienie znalazła właściwie dopiero w Regułach Roty Rzymskiej, ogłoszonych w konstytucji św. Piusa X „Sapienti consilio”⁷⁹. Zgodnie z Regułami Roty przysięga szacunkowa mogła być wskazana z urzędu, albo na wniosek stron. Mogła być również dopuszczona przysięga szacunkowa w toku procesu, ale po uprzednim przedłożeniu przez stronę skargi, w której powinna być wyłuszczonej wartość rzeczy i gotowość potwierdzenia jej przysięgą⁸⁰.

B. Dane kanoniczne

§ 1. Pojęcie przysięgi oceniającej.

a. Przysięga oceniająca, jak sama nazwa wskazuje zmierza do oceny przed sądem szkody, która musi być naprawiona. Pojęcie przysięgi oceniającej omawia Kodeks Prawa Kanonicznego w słowach następujących: jeżeli obowiązek odszkodowania jest

⁷⁸ Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 18, 20. Por. Schmalzgruber F., dz. c. m P. III, tit. XXIV, n. 58.

⁷⁹ AAS 2 (1910) 831. „Iuramentum in litem seu aestimatorium litis illi parti defertur, quae probaverit sibi deberi quod sua actione continebatur, cuius debili valor aut quantitas ordinariis probationibus probari nequit”.

⁸⁰ AAS 2 (1910) 831. „Hoc iuramentum defertur aut ad instantiam partium aut ex officio”.

na mocy prawa całkowicie pewny, a tylko wielkość szkody nie może być z pewnością oznaczona, wówczas sędzia może stronie poszkodowanej wskazać przysięgę, która nazywa się krótko oceniającą⁸¹.

Podstawą prawną przysięgi oceniającej jest przede wszystkim pewność samego odszkodowania, jako takiego przy jednoczesnej niepewności wielkości tej szkody.

Nie wymaga się, aby ta niemożliwość określenia szkody była absolutna, wystarcza zatem nawet względna⁸².

Sam zaś sposób oceny przez przysięgę opiera się na naturalnej sprawiedliwości. Jest bowiem rzeczą nad wyraz słuszną, aby ten, kto cudzą rzecz sobie przywłaszczył lub z jakiegokolwiek przyczyny wyrządza komuś krzywdę lub szkodę — był zobowiązany właśnie do zwrotu rzeczy i naprawienia wyrządzonej szkody. Mogą wszakże zajść okoliczności, w których zwrot rzeczy będzie niemożliwy. Właśnie wtedy w grę wchodzi wartość tej rzeczy, albowiem wyrządzona szkoda na skutek utraty tej rzeczy powinna być oszacowana jakąś określoną wartością⁸³.

Jeśli tedy brak jest jakiegokolwiek dowodu na okoliczność wartości rzeczy zniszczonej albo zagubionej, w ogóle obecnie nie istniejącej, wówczas na mocy naturalnych zasad słuszności i sprawiedliwości należy odwołać się do jedyne go w tych okolicznościach możliwego dowodu.

Takim właśnie dowodem w okolicznościach przedstawionych przez kanon 1832 jest zaprzysiężone oświadczenie poszkodowanego, ale zawsze pod kierunkiem sędziego⁸⁴.

b. Z brzmienia kanonu 1832 Kodeksu Prawa Kanonicznego można wyprowadzić następujące wnioski.

⁸¹ Kan. 1832.

⁸² Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 537; Por. Roberti F., dz. c., II, n. 386; Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1364, 1365.

⁸³ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 537; Eichmann E., *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici*, Paderborn 1923, 569, 570.

⁸⁴ Tamże.

1. Przysięga oceniająca nie może być wskazana, jeśli z prawa nie jest wiadome, i pewne, że odszkodowanie słusznie się należy. Zatem prawo do odszkodowania musi być uprzednio udowodnione środkami przepisanyymi przez kanoniczny proces sądowy. Jedyne ustalenie samej wysokości odszkodowania poddane zostaje właśnie pod przysięgę oceniającą.

2. Sędzia może wskazać przysięgę oceniającą na wniosek strony powodowej, a niekiedy i pozwanej. Może wszakże uczynić to sędzia i z urzędu.

3. Przysięga oceniająca jest ustanowiona przez prawo kanoniczne jako jeden ze środków procesowych dowodowych. Nie może zatem być mowy o nie uznawaniu czy wręcz niedopuszczaniu tej przysięgi, oczywiście przy zachowaniu pewnych ściśle określonych warunków i klauzul⁸⁵.

4. Ściśle biorąc przysięga oceniająca przysługuje tylko powodowi, a więc stronie, która domaga się odszkodowania.

Jednakże zachodzą okoliczności, w których przysięga oceniająca może być wskazana i pozwanemu, albowiem i ten ostatni może przeciwstawić powodowi zarzut szkody⁸⁶.

Każda zatem strona, ilekroć dowiodła, że jej przeciwnik jest zobowiązany do wynagrodzenia szkody — może być dopuszczona do przysięgi, celem oznaczenia wartości szkody, ale zawsze przy braku innych dowodów.

§ 2. Normy związane z zastosowaniem przysięgi oceniającej

a. Przysięga oceniająca jest rodzajem przysięgi uzupełniającej, stąd nie może ona być zastosowana tam, gdzie zwyczajne środki dowodowe są wystarczające.

Sposób wskazania przysięgi oceniającej omawia Kodeks Prawa Kanonicznego w słowach następujących:

Sędzia powinien od strony poszkodowanej domagać się, aby pod przysięgą określiła ściśle, jakie mianowicie rzeczy zostały

⁸⁵ Tamże. Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1367.

⁸⁶ Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 839. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 538. Roberti F., dz. c., II, n. 386.

jej zabrane i jaka jest ich wartość według przeciętnego cennika. Gdyby ocena podana przez stronę poszkodowaną wydawała się sędziemu zbyt wygórowaną, może ją obniżyć odpowiednio, po uprzednim zapoznaniu się ze wszystkimi dowodami, poszlakami, a nawet opinią biegłych⁸⁷. Tyle przepisy Kodeksu.

b. Przysięgę oceniającą składa osobiście powód, któremu z reguły jest ona wskazywana, choć, jak to już wyżej podkreślono również pozwanemu może ona być wskazana, jeżeli przez zgłoszenie ekscepcji staje się on powodem. Należy tu podkreślić, iż w Kodeksie Prawa Kanonicznego przysięga oceniająca nie ma charakteru karnego. Właśnie dlatego może ona być wskazana nawet spadkobiercom dłużnika, albo jego wierzycielom⁸⁸.

Od złożenia przysięgi oceniającej nie jest też wyłączony małoletni, o ile oczywiście zna wartość rzeczy straconych. Chodzi tu bowiem o środek wskazujący, a nie o sprzedaż. Ocena dokonana przez stronę nie jest absolutna, może zatem być przez sędziego zredukowana do słusznych granic. Nawet po złożeniu przysięgi oceniającej sędzia może obniżyć do słusznych granic wysokość wskazaną przez stronę zainteresowaną. Musi jednak sędzia w takim wypadku rozważyć wszystkie argumenty wysłuchać biegłych, jeśli zajdzie potrzeba, aby prawdzie i sprawiedliwości stało się zadość⁸⁹. O krzywoprzysięstwie zaś rzadko można tu mówić, ponieważ wartość rzeczy może być zawsze innymi sposobami sprawdzona i ograniczona⁹⁰.

c. Czas złożenia przysięgi oceniającej to okres dowodowy, który może być nawet rozszerzony dla tej rzeczy. Wskazane jest bowiem, aby naprzód obie strony zgłosiły swe pretensje i zarzuty, zanim będzie można sprawiedliwie i roztropnie oce-

⁸⁷ Kan. 1833.

⁸⁸ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 539; Por. Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1367; Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 839.

⁸⁹ Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 840; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 538; Roberti F., dz. c., II, 387.

⁹⁰ Paulus, 11 D. XII. 3. „De periurio eius qui ex necessitate iuris in litem iurat quaeri facile non solere”.

nić je w świetle całokształtu zebranego materiału dowodowego właśnie przysięgą. Jeżeli samo istnienie wyrządzonej szkody jest całkowicie pewne np. z prawomocnego wyroku sądowego, wówczas z oceną wielkości odszkodowania przez przysięgę zasadniczo trudności nie będzie. Jednakże z drugiej strony dopuszczenie przysięgi oceniającej będzie przynajmniej niewskazane, jeżeli samo istnienie szkody nie zostało uprzednio w sposób zgodny z prawem wykazane⁹¹.

Mogłoby się bowiem wydawać, że przed wydaniem wyroku o istnieniu szkody z góry rozstrzyga się sprawę główną oraz prawo strony do odszkodowania. Dlatego najpierw należy wydać wyrok o szkodzie i obowiązku odszkodowania, a dopiero potem wnieść sprawę o ustalenie wielkości odszkodowania na podstawie przysięgi oceniającej⁹². Kolejność tych czynności nie jest bezwzględna; nieraz bowiem już przed wyrokiem w sprawie głównej należy zarządzić przysięgę oceniającą, oczywiście tylko w formie warunkowej, dopóki mianowicie nie zostanie definitywnie rozpatrzona sprawa główna.

Także strona pozwana może warunkowo zacząć wysokość odszkodowania, ustaloną przez przysięgę oceniającą złożoną przez powoda. Jednakże owo zaczęcie nie może zawierać niewyraźnego przyznania się do wyrządzonej szkody⁹³. Sędzia zarządza przysięgę oceniającą z urzędu lub na wniosek stron dekretem, w którym określa naprzód osobę składającą przysięgę, a następnie zapytuje ją o wysokość odszkodowania. Strona zainteresowana opisuje rzecz i jej wartość określa przysięgą, przy czym ocena wielkości odszkodowania może być zwalczana nawet w instancji apelacyjnej. Całość akt w tej sprawie powinna być przygotowywana na piśmie przez notariusza, który razem z sędzią i stroną podpisuje¹⁰¹.

⁹¹ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 539, przyp. 40.

⁹² Tamże. Por. Lega-Bartocetti, dz. c., II, 840. Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1367, 1368. Roberti F., dz. c., II, n. 386—388.

⁹³ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 539, przyp. 40.

¹⁰¹ AAS 2 (1910) 831. „Pars quae huiusmodi iuramentum dare postulat uniet libello petitionis notulam singularum rerum aut creditorum quae sibi vindicat, eorumdem valore et quantitate determinatis declarando, se paratam esse suam assertionem iuramento confirmare”.

d. Skutkiem przysięgi oceniającej jest określenie wielkości odszkodowania, które musi być wykonane i to ściśle według brzmienia złożonej przysięgi. Ocena wielkości odszkodowania dokonana przysięgą może być wykonana bezwarunkowo, o ile sędzia na podstawie innych poszlak i dowodów nie orzeknie, że ustalona przez przysięgę wysokość odszkodowania nie jest zbyt wygórowaną czy wręcz niesprawiedliwą¹⁰².

Przysięga oceniająca złożoną pod warunkiem określonym przez prawo kanoniczne posiada swą siłę i moc dowodową, jeśli tylko pozwany nie zgłosił zastrzeżeń, a sędzia z braku innych dowodów postanowił uciec się właśnie do przysięgi.

Nie można jednak powiedzieć, aby przysięga oceniająca w każdym wypadku wiązała sędziego bezwzględnie. Sędzia bowiem przy ocenie wielkości szkody przez stronę powodową powinien mieć przed oczyma cenę handlową, a także przepisy wydane w danym okręgu czy miejscu dla taksowania tych rzeczy¹⁰³.

Rozdział 3

Przysięga rozstrzygająca

A. Dane historyczne

a. Na forum kościelne przysięga rozstrzygająca przeszła z prawa rzymskiego, gdzie miała na uwadze przede wszystkim prywatną obronę uprawnień. Strony mianowicie umawiały się, że spór między nimi będzie załatwiony przez swobodnie wybranego arbitra, albo przez przysięgę rozstrzygającą, która przyjęła jurydyczną formę procesową. Przysięga rozstrzygająca miała moc rzeczy osądzonej, a stronę która odmawiała jej złożenia prawo rzymskie uważało za przyznającą się. Z chwilą gdy zniknęła różnica między „ius” i „iudicium” przy-

¹⁰² Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 540; Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 840, 841; Blat A., dz., c. IV, n. 352.

¹⁰³ Tamże, Por. Roberti F., dz. c., II, n. 388.

sięga rozstrzygająca mogła być zastosowana w każdej części procesu ¹⁰⁴. Przysięga rozstrzygająca wskazana i przyjęta nie mogła być w prawie rzymskim początkowo odwołana; dopiero od czasów Justyniana przyjęło się, że przysięga ta mogła być odwołana i to w toku procesu aż do wyroku, od którego nie byłoby apelacji. Jednakże po dokonaniu odwołania przysięga nie mogła być więcej wskazywana, gdy powodowi odwołującemu zabrakło dowodów ¹⁰⁵.

b. Nie ulega żadnej wątpliwości, iż prawo rzymskie wywarło znaczny wpływ na instytucję przysięgi rozstrzygającej w kościelnym procesie sądowym. Źródła prawa kościelnego, a szczególnie dekretaliści zagadnieniu przysięgi rozstrzygającej, która ostatecznie spór definjuje i to w każdym stadium procesu poświęcają wiele miejsca ¹⁰⁶. Prawo dekretalów i dawni kano- niści znali potrójną przysięgę rozstrzygającą: dobrowolną, są- dową i konieczną. Podział ten zależy, według dekretalistów od miejsca, w którym wskazuje się przysięgę rozstrzygającą. Jeżeli została wskazana przysięga rozstrzygająca poza są- dem, wówczas nazywała się przysięgą dobrowolną, względnie umowną. Natomiast w Sądzie przysięga rozstrzygająca mogła być wskazywana w podwójny sposób. Mianowicie raz mogła być wskazana przez sędziego z powodu braku pełnych dowo- dów i wtedy nazywa się konieczną, a drugi raz mogła być

¹⁰⁴ 1. 17. 39. D. de iureiurando 12, 2. „Maximum remedium expedienda- rum litium in usum venit iurisiurandi religio, qua vel ex pactione ipsorum litigatorum vel ex auctoritate iudicis deciduntur contro- versiae”...

C. de reb. credit, et iureiur. 4, 1; Paulus, 2. D. 12, 2. „Iusiurandum speciem transactionis continet maioremque habet auctoritatem quam res iudicata”.

¹⁰⁵ L. 39. C. de transact. II, 4; L. 5. C. de obligat. et actio. IV, 10; L. 11, 13, C. de sent. et interloc. VII, 45. „Cum iudex in definitiva sententia iusiurandum solummodo praestari praecipiat, non tamen addat, quid ex recusatione vel praestatione sacramenti fieri oportet”...; Wró- blewski S., *Zarys wykładu prawa rzymskiego*, Kraków 1916, 474 i ns.

¹⁰⁶ c. 1—36, X. II, 24; Por. Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 132, 138. Devoti J., dz. c., II, 110.

wskazywana jednej stronie przez drugą w Sądzie i wtedy nazywała się przysięgą sądową „specificum sumptum”¹⁰⁷.

Wskazanie przysięgi jednej stronie przez drugą odbywało się za zgodą sędziego. Strona, której przysięgę wskazano była obowiązana przysięgać, albo odkazać ją stronie przeciwnej, inaczej przegrywała. Zawsze bowiem w prawie dekretalów pierwszorzędnym skutkiem przysięgi rozstrzygającej było definitywne zakończenie sprawy spornej¹⁰⁸.

c. O przysiędze rozstrzygającej mówią także Reguły Roty Rzymskiej, na które przy rozważaniu strony kanonicznej trzeba koniecznie się powoływać¹⁰⁹.

B. Dane kanoniczne

§ 1. Pojęcie przysięgi rozstrzygającej

a. Kodeks Prawa Kanonicznego na temat pojęcia przysięgi rozstrzygającej postanawia co następuje:

Nie tylko przed zawiązaniem sporu, ale również w każdym stadium procesu aż do wyroku włącznie może jedna strona za zgodą sędziego wskazać drugiej stronie przysięgę, aby sprawa główna lub wpaddingowa została rozstrzygnięta, oczywiście według formuły przysięgi; taka właśnie przysięga nazywa się rozstrzygającą¹¹⁰. Definicja Kodeksowa przysięgi rozstrzygającej nawiązuje ściśle do pojęcia tej przysięgi według Reguł Roty Rzymskiej¹¹¹. Kodeks Prawa Kanonicznego w cytowanym wyżej kanonie mówi o podwójnej przysiędze rozstrzygającej, a mianowicie sądowej i pozasądowej. Oba rodzaje przy-

¹⁰⁷ Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 144; Schmalzgruber F., dz. c., n. 43, 197 i ns.; Sagmuller J., *Lehrbuch des Katholischen Kirchenrechts*, Freiburg in Breggau 1914; Scherer R., *Handbuch des Kirchenrechts*, Gratz 1886, passim.; Pirhing E., dz. c., n. 90 i ns.

¹⁰⁸ AAS 2 (1910) 829—830.

¹⁰⁹ c. 1—36, X. II. 24; Por. Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 132, 138.

¹¹⁰ Kan. 1834.

¹¹¹ Caronata M. C. A., dz. c., III, n. 1366; Por. Nowal J., dz. c., I, 572.

sięgi były przez autorów nazwane przysięgą dobrowolną, w przeciwieństwie do przysięgi uzupełniającej i oceniającej, którą nazywano konieczną¹¹². Niektórzy kanoniści byli i są przeciwni nazywaniu przysięgi rozstrzygającej sądowej dobrowolną. Reiffenstuel np. nazywa dobrowolną jedynie przysięgę rozstrzygającą pozasądową¹¹³. Jednakże sam Kodeks Prawa Kanonicznego daje przykłady przysięgi rozstrzygającej koniecznej, np. w kan. 1628, § 1, 1764, § 4.

Przysięga rozstrzygająca sądowa tym różni się od pozasądowej, że pierwsza wymaga udziału sędziego i w Sądzie jest składana. Jeżeli przysięga jest składana przed zawiązaniem sporu równa się ugodzie; z tego względu należy zachować również przepisy prawa cywilnego, jakie na danym terytorium obowiązują¹¹⁴. Rozstrzygająca przysięga może być złożona tylko przez osobę zdatną według ustaw kościelnych i cywilnych do zawarcia umowy. Przedmiotem zaś przysięgi rozstrzygającej musi być sprawa wątpliwa, z wyłączeniem spraw pewnych i jasnych. Wyłączone są również sprawy będące przedmiotem przysięgi, w których strony spór prowadzące nie mają prawa swobodnego decydowania rzeczą. Wolno także uciec się do przysięgi rozstrzygającej, ilekroć zachodzi brak innych dowodów dla ostatecznego zdefiniowania sporu. Przysięga raz złożona posiada moc umowy, która może być obalona jedynie przez nową skargę uzasadnioną środkami przepisanyymi przez kanoniczne prawo procesowe¹¹⁵.

Strona, która dowodzi wskazuje przeciwnikowi przysięgę, a ten może przysięgę przyjąć, wykonać, względnie może odkażać ją powodowi, aby sam poparł przysięgą swe twierdzenia; może wreszcie podjąć się innych dowodów zamiast przysięgi.

¹¹² Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 133—135; Roberti F., dz. c., II, 389.

¹¹³ Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1366; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 541, nota 45. Eichmann E., *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici*, Paderborn 1923, 571.

¹¹⁴ Tamże. Por. Rittner E., *Prawo kościelne katolickie*, Lwów 1913, wyd. 4, II, 59 i ns.

¹¹⁵ Tamże.

b. Kanon 1834 postanawia, iż przysięgę rozstrzygającą można wskazać w każdym stadium procesu kościelnego, a zatem można ją wskazać nawet w stadium apelacji, można wręczcie uciec się do tego środka po definitywnym wyroku, przed apelacją¹¹⁶.

Przedmiotem przysięgi rozstrzygającej może być sprawa główna albo jakakolwiek sprawa wpadkowa. O tym zaś czy przysięga przyjęta lub odkazana może być wykonana — orzeka sędzia nawet w wyroku stanowczym, który wówczas jest warunkowym. W takim wypadku rota przysięgi musi być w wyroku dokładnie oznaczona.

Jeżeli zaś przysięga jest odkazana przed wyrokiem, wówczas sędzia specjalnym dekretem określa formułę przysięgi, następnie oznacza dzień i miejsce, złożenia przysięgi, a także wobec kogo ma być ona złożona¹¹⁷. Należy tu podkreślić, że sama formuła musi zawierać to, co przysięga ma stwierdzić, albo czemu zaprzeczyć. Tekst przysięgi powinien odpowiadać intencji tego, kto przysięgę wskazuje. Dlatego właśnie formuła przysięgi powinna być przedtem dokładnie ustalona lub zaaprobowana przez sędziego, o ile strony same ją układają¹¹⁸. Strona do tego zobowiązana ma wykonać przysięgę w czasie oznaczonym. Składa ona przysięgę dotykając Ewangelii św. i wymawia jednocześnie słowa przysięgi, którą kończy następującą inwokacją: Tak mi Boże dopomóż i ta św. Ewangelia!. Kto przysięgi nie wykona, tym samym przyznaje przeciwieństwo faktu, chyba, że przeciwnik go od tego uwolni¹¹⁹.

¹¹⁶ AAS 2 (1910) 829. „Iuramentum deferri potest in quocumque stadio et momento litis”;

Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1366; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 542; Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 846. Nowal J., dz. c., I, 572.

¹¹⁷ Tamże.

¹¹⁸ Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 846, 847, Roberti F., dz. c., II, n. 389, 390. Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1367; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 542, Por. Papp Szilagyi, *Enchiridion Iuris Ecclesiae Orientalis Catholicae*, Magno-Varadini 1880, ed. 2, 312.

¹¹⁹ Tamże.

§ 2. Warunki do przysięgi rozstrzygającej

a) Warunki konieczne do przysięgi rozstrzygającej mają na uwadze przedmiot sporu, albo proces¹²⁰.

Kodeks Prawa Kanonicznego, z uwagi na przedmiot sporu wymaga do przysięgi rozstrzygającej, aby sprawa mogła być załatwiona przez strony drogą dobrowolnej ugody. Innymi słowy, przedmiotem przysięgi rozstrzygającej mogą być jedynie takie sprawy, co do których strony mogą zawrzeć dobrowolną ugodę¹²¹. Zatem wyłączona jest przysięga rozstrzygająca w sprawach kryminalnych, jak również w sprawach o charakterze publicznym, jak np. sprawy o nieważności małżeństwa rozpatrywane w Sądach Kościelnych.

b) Punkt pierwszy kanonu 1835 zawiera dwie części. Naprzód bierze on pod uwagę **rzeczy**, które z **natury** swej nie dopuszczają cesji lub ugody, a tym samym wykluczają zupełnie przysięgę rozstrzygającą. Te rzeczy zaś mogą być absolutne oraz względne, zatem jedne rzeczy nie dopuszczają cesji lub ugody bezwzględnie, a inne tylko względnie. Do pierwszych zalicza się prawa z natury swej niezmiennie, jak np. nierozzerwalność małżeństwa chrześcijańskiego, albo obowiązki, które wynikają z ważnie przyjętych święceń lub złożonych ślubów zakonnych.

Również do tej grupy zalicza się prawa ustanowione dla dobra publicznego, jak np. sprawy kryminalne, a wreszcie rzeczy duchowne, które nie mogą być zamienione lub sprzedane za cenę doczesną¹²².

Natomiast do rzeczy względnych, które nie dopuszczają cesji lub ugody należy zaliczyć te dobra doczesne duchowne lub materialne, których nie wolno alienować bez zgody kompetentnej władzy kościelnej¹²³.

¹²⁰ Roberti F., dz. c., II, n. 390.

¹²¹ Kan. 1835, 1; Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 843, 844.

¹²² Tamże. Por. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 542; Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1367; Błat A., dz. c., IV, n. 353, 354.

¹²³ Tamże. Por. Roberti F., dz. c., II, n. 390.

Od przysięgi rozstrzygającej punkt pierwszy kanonu 1835 wyjąmuje także rzeczy, które dla osób spór prowadzących stanowią przedmioty na prawdę wielkiej wagi i ceny.

Prawodawca kościelny odróżnia tu moment moralny i ekonomiczny czyli cenę rzeczy. Podkreśla się, że cenę bierze się w znaczeniu względnym, ponieważ w grę wchodzi tu cena dla osób, które spór prowadzą, między którymi spór się toczy.

Kodeks Prawa Kanonicznego postanawia, że przysięga rozstrzygająca może mieć zastosowanie jedynie w rzeczach, które nie stanowią przedmiotów o wielkiej cenie i wartości, zatem w grę wchodzi tu element moralny, aby mianowicie fakt przez swe udowodnienie nie zniesławił osoby zainteresowanej¹²⁴.

Gdyby bowiem fakt udowodniony zniesławił osobę, wówczas przysięga rozstrzygająca nie mogłaby mieć zastosowania. Nikt też nie jest zobowiązany do przyznania się, ilekroć chodzi o przestępstwo popełnione przez stronę zainteresowaną¹²⁵.

Nie wymaga się zatem, aby dany fakt był prawnie i faktycznie występny i zagrożony określonymi karami. Wystarczy tu bowiem moralna szkarada faktu, brana absolutnie lub względnie, ponieważ oskarżony nie jest zobowiązany do przyznania się do tego, co go szpeci¹²⁶.

Na koniec należy podkreślić, że każdy poszczególny wypadek, pod kątem wagi i ceny rzeczy sędzia powinien rozważyć sumiennie, z uwzględnieniem wszystkich okoliczności.

c) W punkcie drugim kanonu 1835 Kodeks Prawa Kanonicznego mówi co następuje: przysięga rozstrzygająca może być wskazana przez tego, który może się zrzec i zawrzeć ugodę.

Ograniczenia, o których mówi kan. 1835 dotyczą osób, które nie mają prawa zrzec się i zawrzeć ugody, a zatem dotyczą osób, które są niezdatne na skutek braków podmiotowych. Owa

¹²⁴ AAS 2 (1910) 829. „Iuramentum potest deferi tantum iis in quaestionibus de quibus transigi potest, quaeque non sint gravioris momenti”...
Por. Lega-Bartocchetti, dz. c., I, 843; Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 542.

¹²⁵ Tamże.

¹²⁶ Tamże. Por. Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1367.

niezdadność może dotyczyć osoby fizycznej, której prawo nie pozwala na pełne rozporządzenie swymi uprawnieniami, np. małoletni, albo ci, którzy rządzą, administrują dobrami w imieniu osób drugich, jak np. kurator.

Niekiedy z samego prawa niektórym osobom jest zabroniona cesja lub ugoda, np. pełnomocnikom, chyba, że otrzymali do tego specjalny mandat ¹²⁷.

Natomiast osoby moralne stają przed Sądem, zgodnie z przepisami, o których mówi kanon 1653.

W świetle powyższych danych kanonicznych nie można zatem wskazać przysięgi temu, kto nie może zrzec się rzeczy, albo zawrzeć ugody. W przysiędze bowiem rozstrzygającej ma miejsce umowa i dlatego dwaj kontrahenci powinni być z siebie zdadni.

Ograniczenia, o których mówi prawodawca kościelny w kanonie 1835 dotyczą również samej przysięgi. W żadnym bowiem wypadku nie można dopuścić przysięgi rozstrzygającej, ilekroć zachodzi niebezpieczeństwo krzywoprzysięstwa. Trzeba powiedzieć, że to niebezpieczeństwo może mieć zastosowanie w sprawach o wielkim szczególnie znaczeniu; może też zaistnieć i wtedy, gdy osoby składające przysięgę nie zasługują na wiarogodność ¹²⁸.

d) Jednym z warunków przysięgi rozstrzygającej jest sprawa wątpliwa. Rzecz zaś jest wątpliwa sędownie od zawiązania sporu aż do wyroku i to nie tylko w pierwszej instancji, ale także w sądzie apelacyjnym. Nie może dlatego być mowy o przysiędze rozstrzygającej sądowej w sprawie, w której jedna strona wniosła pełny dowód, co zresztą wyraźnie podkreśla kanon 1835.

Rozumie się tu pełny dowód prawny w tym znaczeniu, że logicznie nie dopuszcza wątpliwości, ponieważ dotyczy faktu notorycznego, oczywistego lub udowodnionego ¹²⁹. Tymczasem

¹²⁷ Tamże. Por. Roberti F., dz. c., II, n. 390.

¹²⁸ Lega-Bartocetti, dz. c., II, 844. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., II, n. 390.

¹²⁹ Tamże. Por. Coronata M. C. A., dz. c., III, h. 1367.

sama ugoda czy cesja jest z siebie rzeczą wątpliwą i sporną. Wątpliwości zaś nie ma, gdy prawda jest stwierdzona, choćby tylko z pewnością moralną, oczywiście w oparciu o dowody przewidziane przez prawo kanoniczne procesowe. Pełny dowód należy tu rozumieć w znaczeniu nie absolutnym, tylko konkretnym, tak jednak, aby dawał on pewność moralną, po myśli kanonu 1869¹³⁰.

Strona zatem, która w sposób pełny udowodniła swe pretensje ze zrozumiałych przyczyn nie wskazuje przysięgi. Nie jest też zobowiązana do przyjęcia przysięgi rozstrzygającej, którą wskazuje strona przeciwna. Przysięga bowiem rozstrzygająca jest środkiem nadzwyczajnym, do którego należy się uciekać tylko przy braku środków zwyczajnych¹³¹.

Dlatego też, kto skargę swą udowodnił środkami przewidzianymi przez kanoniczne prawo procesowe, ten w żadnym wypadku nie jest zobowiązany jeszcze przysięgać. Wydaje się, że przysięga rozstrzygająca może być wskazana stronom, ilekroć nie przedłożyły one żadnych dowodów.

e) Warunkiem koniecznym do przysięgi rozstrzygającej, zgodnie z kanonem 1835 jest także odpowiedni jej **przedmiot**. Może ona mianowicie być wskazana tylko co **do samej wiadomości** o fakcie, lub co do czynności dokonanej osobiście przez tego, komu przysięga została wskazana. Celem bowiem przysięgi rozstrzygającej jest przyznanie się przez składającego do jakiegoś faktu, albo też zaprzeczenia temu faktowi. Pod przysięgą religijną strona ma coś potwierdzić albo zaprzeczyć; właśnie pod tym względem jest ona świadkiem¹³². Wiarygodność zaś i powagę strony podtrzymuje przysięga. Domniemanie prawne przemawia zawsze za przysięgającym, że mianowicie prawdziwie przysięgał z powodu czci dla Imienia Bożego.

¹³⁰ AAS 2 (1910) 829. „Iuramentum potest deferri tantum... quoties ex una et ex altera parte aliqualis habeatur probatio seu non plena”.

¹³¹ Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1367. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 542. Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 844.

¹³² Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 844. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 542. Coronata M. C. A., dz. c., II, n. 1367.

Przysięga wszakże może być złożona i fałszywie i to świadomie albo nieświadomie, czyli w dobrej wierze. Jeśli ktoś świadomie krzywoprzysięga, wówczas winien jest nie tylko krzywoprzysięstwa, ale nadto jest zobowiązany do restytucji strat duchowych i materialnych, jakie strona poniosła.

Fałszywie złożona przysięga oszukuje sędziego i szkodzi bliźniemu niesprawiedliwie¹³³. Jeżeli stwierdzone zostało krzywoprzysięstwo, a tym samym złamanie i naruszenie zasad sprawiedliwości i uczciwości, wówczas przysługuje przywrócenie do stanu poprzedniego¹³⁴.

f) Wyłącza się również przysięgę rozstrzygającą w sprawach o dobra i prawa, których alienacja domaga się zgody innych i nie może się odbyć jedynie na mocy prywatnej umowy stron. Jest rzeczą również konieczną, aby strony miały pełną zdolność rozporządzania swymi własnymi prawami¹³⁵.

g) Przysięga rozstrzygająca może być wreszcie wskazana co do samej tylko wiadomości o fakcie, albo co do czynności dokonanej osobiście przez tego, któremu przysięga została wskazana¹³⁶.

Z powyższych rozważań kanonicznych wynika niezbiecnie, że przysięga rozstrzygająca musi zachodzić zawsze w granicach znajomości czynu i faktu, który ma być jej przedmiotem. Nikt bowiem nie może być zmuszony do złożenia przysięgi rozstrzygającej o fakcie, jeśli lęka się krzywoprzysięstwa¹³⁷.

Kodeks Prawa Kanonicznego dokładnie odróżnia między faktem a znajomością faktu, którą posiada ten, komu wskazuje się przysięgę. Prawo kanoniczne wymaga także, aby przy-

¹³³ Tamże. Por. Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 141, 142.

¹³⁴ Tamże.

¹³⁵ Tamże.

¹³⁶ AAS 2 (1910) 829. „Iuramentum potest deferri tantum... dummodo agatur de mero facto, praesertim si huius notitiam tantum adversarius... habere possit”.

Por. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 542.

Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1368. Roberti F., dz. c., II, n. 390. Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 844.

¹³⁷ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 542; Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 844; Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1367.

sięga rozstrzygająca była dokonywana raczej na prośbę lub naleganie strony, a jeśli ma być wykonana przez pełnomocnika, to ten ostatni musi posiadać specjalne zlecenie.

Zawsze jednak prośba strony o przysięgę rozstrzygającą i forma samej przysięgi muszą być przyjęte i potwierdzone przez sędziego¹³⁸.

§ 3. *Przyjęcie, odkazanie, omówienie i złożenie przysięgi rozstrzygającej.*

a) Każde ewentualne przyjęcie rozstrzygającej przysięgi poprzedza zawsze jej wskazanie. To ostatnie zaś jest właściwie umową, którą przedstawia jedna strona spór toczący drugiej, celem rozstrzygnięcia sprawy przez sędziego. Umowa ta musi być zatwierdzona przez sędziego.

Mając powyższe na uwadze, strona, która chce przedłożyć przysięgę jest obowiązana okazać sędziemu odpowiednie pismo. W tym piśmie strona prosi o przysięgę, albo wskazuje ją, przedkładając jednocześnie formułę złożenia przysięgi; przytacza także racje które wykazują, że prośba jest zgodna z prawem¹³⁹. Sędzia zaś po otrzymaniu pisma strony, powinien je uważnie zbadać, aby się przekonać czy są wypełnione wszystkie warunki, jakich domaga się w podobnych okolicznościach prawo procesowe kanoniczne. W szczególności sędzia ma zbadać czy strona, której wskazuje się przysięgę jest osobą zącą, wiarogodną, a nade wszystko wolną od najmniejszych nawet podejrzeń o krzywoprzysięstwo¹⁴⁰. Jeżeli sędzia uzna racje przez stronę przytoczone za słuszne, wówczas jest obowiązany prośbę przyjąć oficjalnie, powiadamiając jednocześnie o tym stronę przeciwną. Tej ostatniej właśnie sędzia powinien wyznaczyć dekretem termin na złożenie przysięgi rozstrzygają-

¹³⁸ Tamże. Por. Roberti F., dz. c., II, n. 390; Blat A., dz. c., IV, n. 354.

¹³⁹ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 543.

¹⁴⁰ Kan. 1836. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 543. Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 845, 846.

cej, albo na przedłożenie poważnych przyczyn odmowy względnie odkazania przysięgi wskazującemu ¹⁴¹.

b) Przyjęcie przysięgi rozstrzygającej zachodzi wtedy, gdy druga strona wyrazi swoją zgodę i gotowość złożenia jej, według formuły przedłożonej przez stronę, względnie ustalonej przez sędziego. Strona, która przyjęła przysięgę jest obowiązana ją złożyć i nie może jej odkazać na przeciwnika. Może wszakże strona przedłożyć zmiany w formule tej przysięgi.

Gdyby strony nie były zgodne w sprawie formuły przysięgi, albo, gdyby w przekonaniu sędziego przysięga była zbyt ogólnikowa, niezupełnie jasna, zrozumiała, albo też podchwytliwa, wówczas sędzia może dokonać poprawy formuły przysięgi, ale na tę poprawę strony powinny wyrazić swoją zgodę.

c) Druga strona może wskazać sobie przysięgę odkazać wskazującemu, oczywiście z takim samym warunkiem, jaki strona wskazująca jej przedkładała ¹⁴². Odkazanie zobowiązuje wskazującego do złożenia przysięgi; w przeciwnym razie sprawa upada całkowicie, albowiem przysięga odkazana nie może być powtórnie odkazana.

Prawo kanoniczne przewiduje możliwość nieprzyjęcia odkazania przysięgi, ale tylko ze słusznych przyczyn, uznanych przez sędziego. Taką słuszną przyczyną może być np. fakt, iż tylko strona przeciwna może coś powiedzieć o danej rzeczy. Wszystkie warunki, o których wspomina kan. 1835 przy wskazywaniu przysięgi mają również pełną moc i zastosowanie przy odkazywaniu przysięgi ¹⁴³.

Należy tu podkreślić, że przed złożeniem przysięgi rozstrzygającej, albo przed jej odkazaniem zawsze stronie wskazującej przysługuje prawo odwołania wskazania, zgodnie z kanonem 1836 § 1. W takich okolicznościach proces toczy się w dalszym ciągu tak, jakby wskazanie przysięgi wcale nie zaszło. Wolno

¹⁴¹ AAS 2 (1910) 829, „Iudex rescriptum edit quo adprobat aut corrigit propositam iuramenti formulam”.

Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 543.

¹⁴² Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 543; Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 845, 846.

¹⁴³ Tamże. Por. Roberti F., dz. c., II, n. 390.

jest jednak stronie odwołującej nawet w tym samym procesie po raz drugi zgłosić przysięgę, według tej samej lub innej formuły ¹⁴⁴.

d) Złożenie przysięgi wskazanej albo odkazanej powinno dokonać się wobec sędziego oraz drugiej strony. Przysięga bowiem rozstrzygająca złożona faktycznie wobec sędziego ma ten skutek, że sprawa według złożonej przysięgi jest definitywnie zakończona, tak, jakby nastąpiła cesja albo sądowa ugoda ¹⁴⁵.

Porównywanie przysięgi rozstrzygającej z ugodą, o czym mówi prawo rzymskie, nie jest w prawie kościelnym zupełnie doskonałe, ponieważ przysięga jest tylko rodzajem ugody. Tak bowiem z jednej strony jak i z drugiej nie zachodzi danie czegoś albo zrzeczenie się, choć niektórzy kanoniści przypuszczają, że tego właśnie elementu nie brak także w przysiędze rozstrzygającej ¹⁴⁶. Kto bowiem wskazuje przysięgę, ten zrzeka się prawa prowadzenia sporu, natomiast przysięgający też coś daje, skoro podejmuje ten właśnie obowiązek. Jest zatem z obu stron, przynajmniej w sposobie postępowania ugody i przysięgi coś z danego i coś ze zrzeczonego, a to właśnie wystarcza do zachowania natury ugody ¹⁴⁷.

Po złożeniu przysięgi rozstrzygającej sędziemu nic innego nie przysługuje, jak tylko zatwierdzić to, co właśnie przysięgą zostało rozstrzygnięte. Bowiem sędzia nie jest zobowiązany dociekać czy przysięgą stwierdzono fałsz czy też prawdę ¹⁴⁸.

Zgodnie z przepisami Kodeksu Prawa Kanonicznego od wyroku, który jest oparty na przysiędze rozstrzygającej nie ma

¹⁴⁴ Tamże.

¹⁴⁵ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 543: *Kodeks Cywilny Włoski* w art. 2739 wyraźnie postanowia, że przysięga nie może być odkazana, jeżeli fakt, który jest jej przedmiotem nie jest wspólny dla obu stron, tylko tej stronie, której wskazano przysięgę.

¹⁴⁶ L. 2. D. XII. 2. Por. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 543, przyp. 56.

¹⁴⁷ Tamże. Por. Lega-Bartocetti, dz. c., II, 847, 848.

¹⁴⁸ Ulpianus 5. D. XII. 2. „Dato iuramento, non aliud quaeritur quam an iuratum sit; remissa quaestione, an debeatur; quasi probatum sit iureiurando”; *Instit. & 11 lib. IV, tit. 6.*

apelacji. Tego rodzaju wyrok ma bowiem moc sprawy osądzonej¹⁴⁹.

Prawo kanoniczne przewiduje możliwość założenia rekursu przeciwko ugodzie dokonanej, a to celem przywrócenia do stanu poprzedniego, oczywiście przez unieważnienie ugody, która była oparta na podstępie jednej strony. To samo stosuje się do przysięgi rozstrzygającej, od której prawo kanoniczne dopuszcza również przywrócenie do stanu poprzedniego w wypadku krzywoprzysięstwa. W tych sprawach Kodeks Prawa Kanonicznego odsyła nas do przepisów przyjętych w miejscowym prawie cywilnym, byle nie było ono sprzeczne z prawem Bożym i kościelnym¹⁵⁰.

Gdyby się okazało, że strona, która złożyła przysięgę rozstrzygającą dopuściła się krzywoprzysięstwa, wówczas musi być wytoczona przeciwko krzywoprzysięzcy skarga kryminalna. Druga strona ma pełne prawo złożyć prośbę o przywrócenie do stanu poprzedniego, jeżeli przewód wykaże winę krzywoprzysięzcy. W grę bowiem wchodzi oczywista niesprawiedliwość rzeczy osądzonej, o której mówi kan. 1905 Kodeksu Prawa Kanonicznego.

Wyrok wydany przez podstęp jednej strony na szkodę drugiej nie może się utrzymać. Kościół bowiem nie pozwala na to, by krzywoprzysięzca wyrządził drugiemu niesłuszną krzywdę, oczywiście na swoją korzyść¹⁵¹.

e) Druga strona może wreszcie przysięgę rozstrzygającą odrzucić względnie odmówić jej złożenia, ale zawsze ze słusznych przyczyn, w dodatku uznanych przez sędziego¹⁵².

Jest rzeczą zupełnie zrozumiałą, że powód może odrzucić przysięgę mu wskazaną przez stronę przeciwną, jeśli swe pretensje udowodnił zupełnie, a więc bez żadnej wątpliwości. I przeciwnie, jeśli powód nic nie udowodnił, wówczas pozwany

¹⁴⁹ Kan. 1880, n. 5; 1902, n. 3.

¹⁵⁰ Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 544; Nowal J., dz. c., I, n. 569—574.

¹⁵¹ Tamże.

¹⁵² Kan. 1836.

nie może być zmuszony do składania przysięgi rozstrzygającej. Można odmówić przysięgi rozstrzygającej, jeśli ten, komu ją zlecono nie zna zupełnie sprawy. W ślad za dawnym prawem każde odmówienie przysięgi rozstrzygającej musi być udowodnione środkami, które przepisuje proces kanoniczny¹⁵³. Jeśli zaś strona pozwana odmawia przysięgi bez odkazania jej przeciwnikowi, wówczas sędzia powinien rozważyć i zadecydować jakie mianowicie nadać trzeba znaczenie tej odmowie. Każda bowiem odmowa musi się opierać na sprawiedliwych i zgodnych z prawem podstawach. Przeciwnie, jeśli przyczyny odmówienia przysięgi z całą pewnością nie są słuszne ani prawne, wówczas z samego pojęcia przysięgi rozstrzygającej, z którą związane jest prawo odkazania, odmowę należy zrównać z przyznaniem się do tego, co zawierała w sobie formuła przysięgi rozstrzygającej¹⁵⁴.

Sędzia jest także zobowiązany zwrócić uwagę i na to, czy strona, której wskazano przysięgę rozstrzygającą nie chce jej odkazać tylko dlatego, że nie ma zaufania do uczciwości wskazującego. Byłaby ona bowiem jednakowo gotowa do przyjęcia odkazanej przysięgi i do krzywoprzysięstwa. Dlatego słusznie prawo rzymskie pozwalało stronie, której wskazano przysięgę domagać się od wskazującego, oczywiście przed przyjęciem lub odkazaniem przysięgi rozstrzygającej — „iuramentum calumniae”¹⁵⁵.

f) Przysięga rozstrzygająca zgodnie z kan. 1746 musi być składana osobiście przez strony. Pełnomocnik na podstawie specjalnego zlecenia może wszakże przysięgę wskazać, odkazać, przyjąć i odwołać (kan. 1662).

¹⁵³ Reiffenstuel A., dz. c., II, 24, 131, 230; Por. Wernz-Vidal-Cappello dz. c., VI, n. 543; Lega-Bartocchetti, dz. c., II, 847 i ns.

¹⁵⁴ Tamże.

¹⁵⁵ L. 34. & 4. 6. D. XII. 2: Qui iusiurandum defert, prior de calumnia debet iurare si hoc exigatur, deinde sic ei iurabitur”; L. 37, D. XII, 2. „Si non fuerit remissum iusiurandum ab eo qui detulerit, sed de calumnia non iuratur, consequens est, ut debeat denegari ei actio”.

§ 4. Skutki przysięgi rozstrzygającej

A. Z dotychczasowych rozważań na temat przysięgi rozstrzygającej należy wyprowadzić na koniec następujące skutki:

a) Naczelnym skutkiem przysięgi rozstrzygającej jest definitywne załatwienie sporu. Złożenie przysięgi rozstrzygającej ma zatem ten skutek, że sprawa zostaje załatwiona ostatecznie i że ma znaczenie zrzeczenia się prawa albo rzeczy.

b) Nawet sam Kodeks Prawa Kanonicznego naznacza przysiędze rozstrzygającej złożonej skutek określony a ujęty w słowach następujących: „tak, jakby zaszła ugoda sądowa” (kanon 1836, § 2).

c) Strona, której wskazano przysięgę rozstrzygającą może domagać się przynajmniej poprawy lub zmiany formuły przysięgi, jeśli nie zamierza jej zwalczać absolutnie. Stronom wolno jest przedstawić swe uwagi, dopomoże to bowiem sędziemu do definitywnego określenia dekretem formuły przysięgi.

d) Przysięga rozstrzygająca, nawet choćby była już zaaprobowana przez sędziego zawsze może być odwołana, naturalnie przed jej złożeniem, a sprawa sporna pozostaje wtedy na nowo otwarta; przy czym ocena przyczyn odmowy należy wyłącznie do sędziego.

e) Należy tu podkreślić, że przysięga rozstrzygająca może być, gdy chodzi o skutki, cofnięta nie tylko z racji odkrycia dokumentów kościalnych przede wszystkim, które stwierdzają coś przeciwnego, ale także z racji odszukania nowych świadków, oczywiście bezpośrednich i wiarogodnych¹⁵⁶.

f) Zawsze jednak wolno jest stronie, która wskazuje przysięgę rozstrzygającą, zmienić swoją wolę i zadeklarować, że przysięgi nie odkaże stronie przeciwnej, choćby nawet była już przez sędziego, gdy chodzi o jej formę zaaprobowana¹⁵⁷.

¹⁵⁶ Lega-Bartocetti, dz. c., II, 844, Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 542; Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1368.

¹⁵⁷ Tamże. Por. AAS 2 (1910) 329. „Formula relati iuramenti a iudice probanda est ad normam & 151 et pro iuramento referendo attendendae sunt conditiones de quibus in & 150”.

B. Nasuwa się, pod koniec naszych rozważań jeszcze pytanie, czy mianowicie wolno jest odwołać przysięgę rozstrzygającą, jeżeli strona, której przysięgę wskazano wyraziła, po jej zaaprobowaniu przez sędziego, swoją zgodę na jej złożenie?

Otóż Kodeks Prawa Kanonicznego postanawia wyraźnie w tej sprawie, że strona, nawet wówczas może przysięgę rozstrzygającą odwołać, byle tylko druga strona wskazanej przysięgi nie złożyła. Do sędziego jednak należy w takich okolicznościach ocena, jaki mianowicie stopień „malae fidei” wchodzi tu w grę, czy rzeczywiście wskazujący uzyskał w międzyczasie inne pełne dowody, albo słuszne podejrzenie wobec tego, komu wskazano przysięgę.

Jeżeli sędzia dojdzie do przekonania, na podstawie przeprowadzonego dochodzenia, że brak jest poważnych racji odmowy, może wówczas swoim dekretem nie zaaprobować odwołania przysięgi ¹⁵⁸.

Z chwilą bowiem gdy druga strona wskazaną jej przysięgę przyjęła zostaje zawarta umowa, której nie wolno zerwać obu stronom bez powagi sędziego ¹⁵⁹. Z drugiej wszakże strony Kodeks w tej sprawie kieruje się przekonaniem, że **w materii przysięgi należy pozostawić stronom wielką swobodę, aby uchylić niebezpieczeństwo krzywoprzysięstwa** ¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Lega-Bartoccetti, dz. c., II, 846 i ns. Wernz-Vidal-Cappello, dz. c., VI, n. 542. Coronata M. C. A., dz. c., III, n. 1368.

¹⁵⁹ Reg. 33 Iur. in VI—o. „Quod semel placuit amplius displicere non potest”.

¹⁶⁰ AAS 2 (1910) 830 „Si pars neque iuramentum praestet, neque referat, et se excuset, contendens hoc in casu se non obligari ad iuramentum dandum, iudicis est aestimare, utrum adductae rationes eae sint ut partem eximant a praeiudicio implicitae confessionis.

WYKAZ ŹRÓDEŁ I LITERATURY

A. ŹRÓDŁA

1. *Acta Apostolicae Sedis*, Romae 1909 i ns.
2. *Acta Sanctae Sedis*, Romae 1872 i ns.
3. *Corpus Iuris Canonici*, ed. Fridberg Aem. Lipsiae 1879.
4. *Corpus Iuris Civilis*, Berolini 1954—1959.
5. *Instructio S. C. de Sacramentis 29 iun. 1941.*
6. *Regulae servandae in iudiciis apud Sacrae Romanae Rotae Tribunal*, 4 aug. 1910.

B. LITERATURA

7. Blat A., *Commentarium textus Codicis Iuris Canonici*, Romae 1927.
8. Bouix D., *De iudiciis ecclesiasticis*, Parisiis 1866.
9. Boschi A., *De iuramento. Il monitore ufficiale sardo* 48/1956/19.
10. Bernadi Papiensis, *Summa Decretalium*, Ratisbonae 1861.
11. Coronata M.C.A., *Institutiones Iuris Canonici*, Romae 1951.
12. Durandus G., *Speculum iuris*, Basileae 1574.
13. Devoti J., *Institutionum Canoniarum Libri IV*. Gandae 1852.
14. Eichmann E., *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici*, Paderborn 1923.
15. Ferraris L., *Bibliotheca canonica, iuridica, moralis, theologica*, Romae 1759.
16. Grabowski I., *Ekscepcje w procesie kanonicznym*, Lwów 1917.
17. Gonzales Telles, *Commentaria perpetua in singulos textus quinque librorum Decretalium*, Lugduni 1715.
18. Lega-Bartocetti, *Commentarium in Iudicia Ecclesiastica*, Romae 1950.
19. Lega M., *De iudiciis ecclesiasticis*, Romae 1901.
20. Lombardi C., *Iuris canonici institutiones*, Romae 1901.
21. Ojetti B., *Synopsis rerum moralium et iuris pontificii*, Romae 1909.
22. Nowal J., *Commentarium Codicis Iuris Canonici*, Romae 1920.
23. Prummer D. M., *Manuale Iuris Ecclesiastici*, Friburgi Brisgoviae 1920.
24. Pirhing E., *Ius Canonicum*, Dilingae 1776.
25. Phillips G., *Kirchenrecht*, Regensburg 1864.
26. Papp Szilagyj, *Enchiridion Iuris Ecclesiae Orientalis Catholicae*, Magno-Varadini 1880.
27. Roberti F., *De processibus*, Romae 1926.
28. Reiffenstuel A., *Ius Canonicum Universum*, Venetiis 1763.
29. Raus P. J. B., *Institutiones Canonicae*, Parisiis 1924.
30. Rittner E., *Prawo kościelne katolickie*, Lwów 1913.
31. Schmalzgruber F., *Ius ecclesiasticum universum*, Ingolstadii 1719.
32. Sagmüller J., *Lehrbuch des Katholischen Kirchenrechts*, Freiburg in Bregau 1914.
33. Scherer R., *Handbuch des Kirchenrechts*, Gratz 1886.
34. Tancredus, *Ordo iudiciarius*, Gottingae 1842.
35. Wernz-Vidal-Cappello, *Ius Canonicum*, Romae 1949.
36. Vermeersch-Creusen, *Epitome Iuris Canonici*, Romae 1928.

SPIS RZECZY

1. Wstęp. Przysięga w ogólności	[1]
2. Rozdział 1. Przysięga uzupełniająca	[5]
A. Dane historyczne	[5]
B. Dane kanoniczne	[6]
§ 1. <i>Pojęcie przysięgi uzupełniającej</i>	[6]
§ 2. <i>Przepisy dotyczące wskazania przysięgi uzupełniającej</i>	[9]
§ 3. <i>Odmowa i skutek przysięgi uzupełniającej</i>	[19]
3. Rozdział 2. Przysięga oceniająca	[22]
A. Dane historyczne	[22]
B. Dane kanoniczne	[25]
§ 1. <i>Pojęcie przysięgi oceniającej</i>	[25]
§ 2. <i>Normy związane z zastosowaniem przysięgi oceniającej</i>	[27]
4. Rozdział 3. Przysięga rozstrzygająca	[30]
A. Dane historyczne	[30]
B. Dane kanoniczne	[32]
§ 1. <i>Pojęcie przysięgi rozstrzygającej</i>	[32]
§ 2. <i>Warunki do przysięgi rozstrzygającej</i>	[35]
§ 3. <i>Przyjęcie, odkazanie, odmówienie i złożenie przysięgi rozstrzygającej</i>	[40]
§ 4. <i>Skutki przysięgi rozstrzygającej</i>	[45]